

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 14.11.2019

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 19.12.2019

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 20, Yıl: 2019, Sayfa: 121-161

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Küçük, Özlem. "Endüstri Sonrası Çalışma İlişkilerinde Yapay Zekâ, Acımasız Rekabet ve Suç Önleme Politikası." *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 20, (2019): 121-161.

ENDÜSTRİ SONRASI ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNDE YAPAY ZEKÂ, ACIMASIZ REKABET VE SUÇ ÖNLEME POLİTİKASI

Özlem KÜÇÜK

Dr. Öğretim Üyesi

Adalet Meslek Yüksekokulu

Kocaeli Üniversitesi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7717-2439>

121

Öz: *1.Sanayi Devrimi'nin sefalete sürüklediği çalışanların uzun süren örgütlü mücadeleleri sonrası kazanılan sosyal haklar, 1970'lerde postfordist üretim sisteminin getirdiği teknolojik yenilikler ile nitelikli niteliksiz işgücüne olan ihtiyacın azalması ve her mesleğin bilgisayarlaşma riski altında olması ile çözülmeye başladı. Bilhassa, yeni çalışma ilişkileri ve yeni bir dönem tartışmaya açılırken, şirketlerin yanı sıra insanın rekabet edebilirliği de sorgulanmaya başlandı. Nitekim Dünya Bankası raporlarında yeni bir küresel sosyal sözleşme ele alınırken, öğrenen makinelerle insanın rekabet edebilmesi için yeni bir sosyal politika argümanı olarak beşeri sermaye öne çıkar. Günümüzde şirketler, her gün yenilenen bilgi ve yeni buluşlar ile hızlı rekabet ortamına ayak uydurabilmek için AR-GE yatırımlarına daha fazla kaynak ayırırken, değeri azalan bir üretim faktörü olarak insan ırkının, yapay zekâlarla nasıl rekabet edeceği sorgulanmaktadır. Bir üretim faktörü olarak insandan beklenen, daha esnek, üreten, sürekli öğrenen*

dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Modern insanın benimsediği değerlerin geleneksel dayanaklarının çöktüğünü ve eskiye ait tüm değerleri bırakıp bütün değerlerin yeniden kurulacağını söyleyen Nietzsche, “Üstinsan” tasviriyle sevgi ve acıma gibi içgüdüsel hisselerin olmadığı, çok zeki, kendilerini tanrı gibi sanan, insan türünün kendisiyle yüzleşmesi sonrası tüm değer yargılarını alt-üst eden yeni bir soydan bahseder. Dünyaca ünlü fizikçi, Stephen Hawking, Yapay Zekânın dünyayı yok edebileceğini ileri sürdü. Alan Watkins, “Yapay Zekâ Ölümsüzlüğü” adlı kitabında, Hawking’in, yapay zekâlı robotların gelecekte insanlığın yerini alacağı” teorisinin gerçekleşmemesi için alınması gereken temel iki önlem olduğunu söylüyor. Stephen Hawking ise, zenginlerin çocukların DNA’ları üzerinde yapacakları değişikliklerle oluşacak insanüstü ırkın insanlığın sonunu getirebileceği iddiasını Crispr-Cas9 teknolojisine dayandırmıştı. Miller ve Atkinson vurguladığı üzere Amerika Birleşik Devletleri’nde süregelen ekonomik büyümeye rağmen, işsizlik seviyesi %7’nin altına inmemektedir. Yüksek verimlilik gücüne sahip olan enformasyon teknolojisi makineleri ABD’de “robotlar işlerimizi elimizden alıyor” endişesi yaratmakla birlikte yeni bir Ludizm (makine kırıcılar) hareketini tetikleyebilir. Zira hızlı teknolojik ilerleme sonucu üretilen yeni işler, yok olan eski işlerin miktarına ulaşamamaktadır. Gallup araştırma şirketi yöneticisi Jim Clifton’ın kaleme aldığı “iş savaşları” isimli kitap ise ABD’de herkesin iyi bir işe sahip olmak istediği ancak gerek üretilen yeni işlerin gerekse ABD’ye doğru artan oranlı göçün ileriki bir zamanda iş savaşlarına yol açabileceğini sayısal verilerle açıklamaktadır. Belli ki, tüm bu etmenler gelişmiş ülkelerde yapay zeka ile yeni bir kamu güvenliği politikalarına yön verecek gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, İşsizlik, Rekabet, Üst İnsan, Yaşam Güvenliği, Suç Önleme Politikaları

ARTIFICIAL INTELLIGENCE, FIERCE COMPETITION AND CRIME PREVENTION POLICY IN POST-INDUSTRIAL LABOR RELATIONS

Abstract: *The Industrial Revolution was an irrevocable new beginning for humanity. The invention of cotton spinning machinery made an opportunity of United Kingdom to dominate markets via colonies. United Kingdom bought cheaper cotton, cotton spin and the other materials by obtaining via colonies. So, first industrial revolution made West Countries to reach mass economic growth and mass prosperity. In 1914, Hendry Ford invented assembly line and increased workers’ salary. This*

innovation was provided mass production and mass consumption. At the same time, the fordist production system supported the Keynesian Welfare State and full employment policies. Welfare State and full employment policies, both were designed to improve the economic security of the individual, although welfare-state arrangements deal with life-cycle situation, while full-employment policies focus on the situation at a given point in time. In the 1970s, with the beginning of invention of programmable machines caused post-fordist production while caused flexible production and flexible labour force. But, rapid technological advances, IT enabled machines and industrial robots can cause unemployment problem. Some scientist says that investment in human capital financed by the worker can provide to increase skills and provision of training level and quality. Automation technologies and rapid technological advances in artificial intelligence (AI) have the potential to disrupt working relations. The problem is to have, one hand technological advance can provide new occupations but the other hand, new jobs can't enough replace disappeared ones. So, rising automation is happening in a period of growing economic inequality. Some scientist believe that rapid increasing technology could transform the human into a so-called overhuman. Especially Stephen Hawking focused on is: enhanced genetic engineering, Crispr-Cas9 machine which change DNA structure of humans. Another comment in the book by Nietche states that "thus spoke zarathustra" mentions overhuman. Nietzsche's figure of the "overhuman" is smarter, stronger and healthier than human and gradually destroying human race.

Keywords: *Artificial Intelligence, Unemployment, Competition, OverHuman, Life Safety, Crime Prevention Policies.*

Giriş

Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde bir dönüm noktasıdır. Onaltıncı yüzyılda başlayan ekonomik yayılmanın bir sonucu, aynı zamanda yeni bir başlangıç dönemi oldu. Keza, 18.yüzyıl ekonomi ve teknoloji alanında kesin bir kırılmayı ifade eder. Zira, buhar makinesi, iplik eğirme makinesi, kok eritme makinesi gibi pekçok yeni makine icat edilirken, bu durum, Batı'nın 21.yüzyılda yakaladığı kitlesel verimlilik ve zenginlik seviyesine ulaşmasının başlangıcını ifade ediyordu. Böylece, üretime dönük yeni keşifler kıta Avrupası'nda ekonomik büyümeye neden oldu.¹

Bilakis, Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan kötü çalışma koşulları ve biriktirilemeyen emek toplumsal adalet duygusunun zedelenmesine neden oldu. Böylelikle, çeşitli hayır kurumları, aile içi dayanışma ve yardımlaşma gibi geleneksel kurumlar yetersiz kalmış, çalışanların örgütlü mücadeleleri ve hak arayışları ses getirmiş, sosyal güvence sistemi temellenmiştir.

1.Dünya Savaşı sürerken gerçekleşen Ekim Devrimi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, komünizm akımları, örgütlü işçi mücadeleleri, 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi bunalımlar, sigorta mantığının ötesinde, sosyal güvenlik kavramının sosyal devletin en önemli aracı haline gelmesine neden oldu.²

19.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve 20.yüzyıl boyunca önemli bir gelişme gösteren sosyal devlet, vatandaşlarına “insan onuruna” yakışır, asgari bir yaşam düzeyi sağlamanın yolunun “sosyal adalet” den geçtiğine inanan devlettir.³ İnsan haklarının, sosyal adalet, doğal hukuk ve ahlaki görev gibi kavramlardan ayırd edilmesi gerekir. Kültürler arası ve tarihi açıdan geniş bir perspektiften ele alındığında, insan hakları ve insan onuru ile ilgili iki gerçek göze çarpıyor. İlk kez, Immanuel Kant (1724-1804) da, ahlaki ve politik teorinin merkezine yerleştirilen Evrensel Beyannameye çok benzeyen tam olarak olgunlaştırılmış yeni bir “insanlık onuru” kavramını geliştirdi. Nitekim, Kantçı anlayış gerek daha kapsamlı ve gerekse öncekilerden daha anlaşılır olması ile sonraki araştırmacılara esin kaynağı oldu. Kant, Amerikan ve Fransız Devrimleri

1 Allen, R.C. *Explaining The British Industrial Revolution from The Perspective of Global Wage and Price History* (Dept. of Eco., Nuffield College, England: Oxford Univ.Press, 2006), 1-2.

2 Şenay Gökbayrak, “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü,” *Çalışma ve Toplum*, sayı.2 (2010): 142.

3 Nihat Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin sonu mu,” *AÜHFD* 52, sayı.2 (2003): 174.

aracılığı ile insan hakları uygulamalarının başladığı erken dönemle yaklaşık olarak aynı zamanda fikirlerini geliştirdi.⁴ Sosyal adaleti tanımlamak oldukça güç olsa da, toplumsal uzlaşa ve sosyal entegrasyonu bugün ve gelecekte sağlayabilmek ve güvence altına alabilmek üzere; “eşitsizliği”, “adaletsizliği” ve “yoksulluğu” önlemeye yönelik devletin piyasalara müdahalesi yönünde sosyal politikaların üretildiği bir sistemi ifade eder⁵ Bilhassa, toplumdaki fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan yüksek gelir eşitsizliği, sosyal adalet açısından arzu edilmeyen bir durumdur. Ayrıca, adil olmayan bir gelir dağılımı sürdürülebilir ekonomik büyüme için risk oluşturabilir. Yükselen eşitsizlik düzeyi, yetenekli ama yetersiz ayrıcalıklı bireyler için daha az eğitim fırsatı sağlıyor ve bir toplumu daha kararsız hale getirerek, yatırım yapma cesaretini kırıyor. Sosyal faydaları ve fiyat istikrarını geliştiren kamu politikaları, eğitimdeki eşitsizliği kamu eğitim harcamaları ile azaltmaya yardımcı olurken, aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliğini düşürmeye de katkıda bulunur. Buna karşılık uluslararası ticarete daha fazla serbestlik, daha hızlı teknolojik ilerleme ve daha yüksek kişi başına gelir, hem gelir hem de eğitim dağılımını daha eşitsiz hale getirme eğilimindedir.⁶

1970’ler ve 1980’lerdeki ekonomik olaylar, ekonomik durgunluk, petrol şokları ve 1980’lerdeki borç krizleri, yeni sağ politikalarının canlanması ile şekillenirken, dünyayı sosyal devlet ve sosyal politikalarından kademeli olarak vazgeçmeye zorladı. Modern kapitalizmin “Altın Çağı” olarak nitelendirilen geleneksel endüstri ilişkileri yavaş yavaş çözülmeye başladı. Küresel piyasalarda “rekabet edilebilirlik” olgusunu, tüm dünyada çalışma standartlarının düşürülmesi yönünde uygulama alanı buldu. Rekabet üstünlüğü elde etmek üzere ortaya atılan “dibe doğru yarış” işgücü piyasalarını temelden değiştirirken, tam zamanlı çalışma kavramının yerine esnek çalışma ilişkileri, taşeron çalışma gibi kavramlar çalışma hayatında yerini aldı.⁷

Bu durum, firmaları maliyetlerini düşürmek ve rekabet güçlerini artırmak üzere çalışma sürelerinde esnekleştirmeye teşvik ediyor.

4 Jack Donnelly, “Human Dignity and Human Rights,” *The American Political Science Review* 76, sayı. 2 (June 1982) : 303.

5 Onur Sunal, “Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme,” *AÜSBFD* 66, sayı.3 (2011) : 283-305.

6 Jong-Wha Lee and Hanol Lee, “Human Capital and Income Inequality,” *Journal of The Asia Pacific Economy* 3, sayı.4 (2018): 554.

7 Şerife Özsuca, “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi.” *AÜSBFD* 58, sayı.2 (2003): 133.

Böylelikle, sanayileşmiş ülkelerde istihdamın yapısında tipik istihdamdan atipik istihdama doğru hızlı bir değişim gözleniyor.

Bu hızlı değişimin en önemli nedeni katı uluslararası rekabet, hızlı teknolojik gelişmeler ile birlikte “bedensel işgücü”nün “sanal işgücü”ne doğru kayması ve atipik istihdamı oluşturan kısmi süreli çalışma ilişkilerinin artması (geçici çalışma, evde çalışma, tele çalışma gibi) ile alternatif istihdam şekillerinin gelişmesidir.⁸

Postfordist üretim sistemi ve küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasında, imalat sanayi istihdamının daralması, düşük nitelikli işgücüne olan talebin gerilemesi ve ücret eşitsizliğindeki artış en temel eğilimler arasında yer almaktadır. Daha çok eksik istihdam ile birlikte esneklik uygulamalarının yaygınlaştığı iş sektöründe, istihdam ve ücretler olumsuz etkilenmektedir. Bu süreçte kronik bir sorun haline gelen işsizlik, yoksullukla iç içe giren bir sarmal yapı oluşturmuştur. Yoksulluğun en önemli nedenlerinden birini oluşturan işsizlik, belirli bir gelirden yoksun olmayı ifade ettiği için, insanların yoksullaşması öncelikle bir işte çalışmıyor olmaktan kaynaklanmaktadır.⁹

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2017’de küresel seviyede işsizlik sayısının geçen yıla göre 3.4 milyon artarak 201 milyona ulaştığını açıkladı. Raporda özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) dünya genelindeki istihdamda “hayati rol” oynadığı vurgulandı. Buna göre 2003-2016’da KOBİ’lerde tam zamanlı çalışan sayısı neredeyse ikiye katlandı ve KOBİ’lerin toplam istihdamdaki payı yüzde 31’den yüzde 35’e yükseldi. Gelişmekte olan ülkelerde KOBİ’ler istihdamın %52’sini oluştururken, gelişmiş ekonomilerde bu oran %41 ve yükselen ekonomilerde ise %34 olarak gerçekleşti. Raporda ayrıca, son yıllardaki tüm ilerlemelere rağmen, gelişmekte olan ülkeler ile yükselen ülkelerde yaklaşık 780 milyon işçinin halen “aşırı” veya “orta derece” yoksulluk koşullarında yaşadığı kaydedildi.¹⁰

Dünyada işsizlik artarken, ekonomik büyüme hızının artması yoksulluğu kendiliğinden azaltmadığı gibi gelişmiş ülkelerde “çalışan yoksullar”

8 Güven Murat, “Dünya’da ve Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikalarının İşgücü Piyasalarına Yansımalarına Bakış,” *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 20, sayı. 3 (2018): 161.

9 Naci Gündoğan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele,” *ASOMEDYA* 1, (2008): 43.

10 “201 Milyon İşsiz,” *Hürriyet*, Ekim 10, 2017, erişim Eylül 19, 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/201-milyon-issiz-40605381>.

sorunsalı tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa esnek çalışma koşullarının, istihdam alanında yarattığı olumsuzluklardan yola çıkan ILO 1999 yılında gerçekleştirilen 87. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda “insana yakışır iş” adı verilen evrensel bir hedef seçmiştir. ILO'ya göre insana yakışır iş ; “çalışma yaşamında bireylerin temel haklarının korunduğu, yeterli bir gelir ve sosyal koruma sağlayan üretken bir iş” olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Çalışan yoksulların tamamı esnek zamanlı çalışanlar değildir, tam zamanlı çalışıp yoksul olanlarda azımsanmayacak kadar çoktur. Bu durumun en önemli nedeni düşük ücrettir. Bilhassa hizmet sektöründe düşük ücret ve istihdam biçimleri yaygındır. Çalışan yoksulluğunun diğer iki önemli nedeni ise işsizlik ve irade dışı kısmı zamanlı çalışmaya mecburiyettir.¹²

Jim Clifton'ın *The Coming Job War*¹³ kitabı, Gallup şirketinin dünyada geniş çaplı anketler sonucunda ortaya çıkan çarpıcı bir veri üzerine kurgulanmış: dünyadaki herkes iyi bir işe sahip olmak istiyor. Kitap, girişimciliğin ve özgürlüğün temsilcisi olan ABD'nin, ekonomik liderliğini korumak için yeni ve kaliteli işler üretmesi gerektiğini savunuyor. Wendy Brown¹⁴ vurguladığı üzere, uluslararası rekabet ve artan teknoloji beraberinde iyi bir işe sahip olmak isteyen birey, her geçen gün daha fazla kendisini yatırım yapmak zorunda kalmaktadır. Abdullah Keskin,¹⁵ gelişmekte olan ülkelere birisi olan Türkiye'nin sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma yakalayabilmesi için AR-GE yatırımlarının artırılmasının beraberinde bilhassa beşeri sermayenin gelişimi üzerine odaklanması gerektiğini vurgular. Tek başına AR-GE yatırımları bir ülkenin kalkınması için yeterli değildir. Daha yaygın ve nitelikli eğitimin nüfusun büyük çoğunluğuna ulaştırılması Keskin'e göre beşeri sermayenin kalitesinin artırılmasında önemli bir anahtardır. İlâveten yaşam boyu öğrenme prensibinin Türkiye için benimsenmesi ve toplumun her kesiminde uygulanması gerektiğini ifade eder. Mundy ve Menashy¹⁶ ise, geçen son on yıl boyunca, Dünya Bankası'nın bir kolu

11 Özlem İşığıçok, “Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş,” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı.56 (2010): 309.

12 Barış Seçer, “Amerika Birleşik Devletleri'nde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları.” *Kamu-İş* 9, sayı.2, (2007): 37-164.

13 Jim Clifton, *The Coming Job War* (New York: Gallup Press, 2011).

14 Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, Çev. B. E. Aksoy (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2018), 53.

15 Abdullah Keskin, “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 25, sayı.3-4, (2011): 125-153.

16 Karen Mundy and Francine Menashy “Investing in Private Education for Poverty Alleviation: The Case of the World Bank's International Finance Corporation,” *International Journal of Educational Development*, sayı.35 (2014): 16-24.

olan ve özel sektörü desteklemek üzere kurulan Uluslararası Finans Kurumu'nun (International Finance Cooperation-IFC), nihayetinde çalışma alanını eğitim üzerine yoğunlaştırdığını vurgular. 1990'lı yılların ortalarında küçük projeleri destekleyerek başladığı eğitim sektörü faaliyetlerini, 2004 yılında genişleterek eğitimi beş stratejik amacından biri olarak IFC adapte eder. Daha ötesi, Dünya Bankası'nın en son yayınlanan eğitim stratejisi bildirisine göre, IFC, eğitimsel kalkınmanın desteklenmesi hususunda Banka'nın merkezinde yer alır. Nitekim Dünya Bankası'nın 2020 Eğitim Stratejisinde ilan ettiği üzere Banka Grubu içinde IFC, eğitim alanında özel sektörün rolünün artırılması, bilginin geliştirilmesi, ulusal eğitim hedefleri ile özel sektörün eğitim alanındaki çabalarının regüle edilmesi yönünde ülkelere yardımcı olması için görevlendirilmiştir.

Miller ve Atkinson'ın¹⁷ vurguladığı üzere, hızlı teknolojik gelişmeler pekçok yeni işin üretilmesine neden olurken, kaybedilen işler kadar çok iş maalesef üretilmeyecek. Bu durum artan nüfusla birlikte işsizliğin korkunç düzeylere ulaşmasına neden olacak. M.A. Shilling¹⁸ belirttiği üzere, teknolojik yenilik, bugün, en önemli rekabet avantajı sağlayıcıdır. Bu nedenle ileri teknoloji kullanımı gün geçtikçe artmakta ve yeni nesil sanayi sonrası dönemde yeni nitelikler ve özellikler kazanabilmek ve rekabet edebilmek üzere, insan bireysel yeteneklerini ve kazanımlarını artırmak üzere sürekli kendisine yatırım yapmak durumunda kalmaktadır.

Geçmişten Günümüze Çalışma İlişkileri

Çalışma; kişinin canlı kalmak ve mutlu olmak için başkalarının değerli bulduğu ve karşılığını ödemeye değer gördüğü bir şey yapması durumudur. Yani, çalışmak, başlı başına bir değer, asil ve asalet verici bir faaliyettir. Çalışma etiği, sanayileşmenin erken safhalarında ve onun dolambaçlı modernite ve “modernleşme” yolundaki değişimlerinde Avrupa bilincini kapladığından beri, politikacılara, düşünürlerle ve benzeri türdeki vaizlere, kurmak niyetinde oldukları yeni cesur dünya karşısında en büyük engel olarak gördükleri yaygın alışkanlığın, kökünü kazımak üzere açık bir çağrı hizmeti görmüştür. Kökü kazınmak istenen

17 Ben Miller And Robert D. Atkinson “Are Robots Taking Our Jobs, or Making Them?” *ITIF*, September 9, 2013, accessed, September 10, 2019, <https://itif.org/publications/2013/09/09/are-robots-taking-our-jobs-or-making-them>.

18 Melissa A Shilling, *Strategic Management of Technological Innovation* (New York: McGraw-Hill,2016), 213.

bu alışkanlık, fabrika düzenindeki yaşam ritmine uslu uslu itaate direnmeye yönelik sözde yaygın eğilimdi. Bu noktada tarihsel bellek himaye altına alındı ve galipler tarafından tekrar yazıldı. Gerçekte, usta ile işi arasındaki sevginin bitişinin nedeni fabrika düzeni ve acımasız çalışma koşulları idi.

John Stuard Mill, “emekçi sınıfın geneli içinde iyi ücret karşılığında iyi çalışmayı seçecek gururu boşuna arıyoruz; çoğunun tek çabası mümkün olduğu kadar çok almak ve karşılığında mümkün olduğu kadar az hizmet vermek” şeklinde şikâyet ettiğinde aslında işçilerin (bir zamanki ustaların) çok hızlı bir şekilde piyasaya ayak uydurduğu ve modern öncesi zanaatkârlık iş güdülerini kaybettiklerini söylüyordu. Modern toplumun sanayi devrimi sonrası döneminde, çoğu erkeğin uyanık geçen saatlerinin ve hayatlarının erişkin dönemlerinin büyük kısmı işte geçtiğinden (Roger Sue’nün hesaplarına göre, 1850 yılında uyanık geçen yaşamın %70’i çalışmayla ilgiliydi), işyeri sosyal bütünleşmenin başlıca alanıydı.¹⁹

Wagner, 1800’lü yıllarının sonuna doğru başlayan ve 1960’lara kadar devam eden dönemi örgütlü modernlik olarak tanımlar ve sosyal devletin ise bu örgütlü modernliğin doruk noktasında oluştuğunu ifade eder. Jessop ise, İkinci Dünya Harbi’nin sonundan 1970’lere kadar süren Keynesyen ekonomik politikaların, sol ve sağ ile sermaye ve emek arasında sosyal devlet tarafından yönetilen piyasa ekonomisi ile geniş tabanlı bir mutabakat sağlandığı böylelikle çatışan çıkarların uzlaştırıldığını ifade etmektedir.²⁰ Böylelikle, temelleri 19.yüzyılın ortalarında atılan sosyal devlet, özü itibariyle sanayi devriminin sefaletle mahkûm ettiği işçi sınıflarından gelen itirazın bir sonucudur.²¹

2. Dünya Harbi sonrası, merkezinde ulusal devletler olan yeni bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Kuzey ülkelerin (özellikle A.B.D) fordist üretim sistemiyle bütünleşmiş emeğin önemi ise artmıştı.²² Fordist üretimden post-fordist üretim sistemine geçişle birlikte, çalışma kavramına ek olarak üretim faktörleri de değişmektedir. Zaten, Post

19 Zygmunt Bauman, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Çev. Ü. Öktem, (İstanbul: Gündüz Basım 1999): 31.

20 Yeliz Şanlı, “Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları: Sığınma Hakkı,” (Yüksek L. Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 31-32.

21 Mustafa Kemal Aydın ve E.Ensar Çakmak, “Sosyal Devletin Temelleri,” *Bilgi*, sayı.34 (2017): 1.

22 Zeki Erdut, “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika,” *Çalışma ve Toplum* 2 (2004): 11-37.

Fordist sistemde, neredeyse niteliksiz işgücüne yer yoktur. Şöyle ki; P. Drucker,²³ “Kapitalist Ötesi Toplum” adlı eserinde, yeni süreçle birlikte, üretim araçlarının artık ne tarım toplumunun “toprak”ı, ne de sanayi toplumunun “sermayesi” ve “emeği” olduğunu belirterek, yeni üretim aracının “bilgi” olduğunu söyler. Artı değer emek ve sermayeyle üretilemeyeceğini savunan Drucker, bunun bilginin bilgiye uygulandığı “verim” ve “yenilik” le meydana getirilebileceğini savunmakta ve bu yeni sürecin temel aktörü olarak da “bilgi işçisi”ni ön plana çıkarmaktadır. Bu yeni sınıf içinde bilgi yöneticileri, bilgiyi verimli kullanabilenler olacak, bunlar hem üretim olanakları hem de üretim araçlarını ellerinde bulunduracaklardır. Dolayısıyla Drucker’e göre, yeni sürecin temel ekonomik sorunu, bilgi işçisi ve bilgi işinin verimliliğidir.²⁴

Fordist sistem beraberinde endüstriyel sosyal politikaları getirirken, post fordist üretim sistemi ise endüstri sonrası sosyal politikaları geliştirdi. Endüstriyel sosyal politikalar, çalışmanın muhafazasına yönelik olarak, sosyal sigorta, sosyal güvenlik, temel gelir, tam istihdam gibi uygulamaları getirirken, post fordist üretim sistemi bilakis, yaşam güvenliğine yönelik, sosyal yatırım ve ihtiyaç temelli aktif koruma politikaları devreye girdi. Böylelikle, nüfusun tümüne yayılan kolektif ve dayanışma temelli sosyal güvenlik sisteminden vazgeçirilerek, sistemin dışında kalanlara ihtiyaç temelli sosyal koruma politikaları geliştirildi.²⁵

Nitekim istihdam politikaları da büyük değişime uğradı. Üretim toplumunda politikalar tam istihdam çerçevesinde gerçekleşmekte idi. Bu durum sabit bir iş ve meslek demektir. Kişiler ve toplum için iş ve meslek sahibi olmak ve çalışmak ortak iyinin ve arzunun peşinden gitmek demektir. Günümüzde ise istihdam, sabit ve belirli alanlarda emekliliğe kadar çalışmaktan ziyade değişken, süreksiz, güvencesiz, belirsiz şartlarda çalışmak demek olan “esnek” istihdamdır.

Üretim toplumunda çalışmayan, tembellik yapan, ortak iyi için çaba göstermeyen kimse “yoksul” olarak değerlendirmekte iken, tüketim

23 Peter F. Drucker, *Kapitalist Ötesi Toplum*, Çev. Belkıs Çorakçı, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi,1994), 126.

24 H.İ. Aydın, “Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar,” *Kamu İş* 7, sayı.4 (2004): 6.

25 Silja Häusermann, “Post-Industrial Social Policy Reforms in Continental Europe: What Role For Social Partners?” 18th *Conference of Europeanists* sunulan bildiri (June 20-22nd, 2011, Barcelona, Spain), erişim Ekim 10, 2019, http://www.mwpweb.eu/1/22/resources/publication_955_1.pdf.

toplumunda “yeterince tüketmeyen” kişiler “yoksul” olarak değerlendirilebilmektedir. Yeni toplumsal yapılanma sürecinde “tüketim” en önemli mottodur.²⁶

Modern Refah Devleti ve tam istihdam politikaları birbirini tamamlayan ve aynı kökenden gelen iki olgu idi. Gerek Keynes’in 1930 ve 1940’lardaki tam istihdam vizyonu, gerekse Beveridge’in, benzer entellektüel çerçevede gelişen evrensel refah devleti düşüncesi birbiri ile örtüşür. Her iki görüşte, hükümetlerin, vatandaşlarının refahı için sorumluluklarına vurgu yapar. Aynı zamanda her iki fikirde birebir olmasada çoğunlukla aynı kişiler tarafından projelendirildi. Her iki düşünce de bireylerin maddi güvenliklerini geliştirmeye yöneliktir. Her ne kadar Refah Devleti düzenlemeleri, büyük çoğunlukla yaşam boyu refahı hedeflerken, tam istihdam politikaları belli bir zamandaki duruma odaklanır. Bu nedenle refah devleti düzenlemeleri ve tam istihdam politikaları daha çok birbirinin tamamlayıcısı olarak anılır. Sadece, yüksek toplam istihdam, vergi tabanını artırarak ve yararlanıcı sayısını azaltarak refah devletinin finansmanına yardımcı olmaz. Aynı zamanda, bazı sosyal devlet uygulamaları da tam istihdamın oluşmasına yardımcı olur. Bu nedenle refah devleti ve tam istihdam birbirinin tamamlayıcısıdır.²⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrası, tüm çıkar gruplarının uzlaşısı ile ortaya çıkan sosyal devlet, 1970’lerdeki petrol krizi ile (bilhassa 1973 ve 1979’daki petrol fiyatlarındaki büyük artışlar) 1979 faiz şoku ve gelişmiş ülkelerdeki uzun dönemli düşük ekonomik büyüme oranı beraberinde gelişmekte olan ülkelerdeki dış ticaret hadlerinin bozulması ve ödemeler bilançosu dengesizlikleri ile sarsıldı. Böylece, yapısal uyum kredilerini, 1979 yılının Ekim ayındaki IMF-Dünya Bankası Guvernörler Kurulu toplantısında açıklayan dönemin Dünya Bankası (DB) Başkanı Robert McNamara, aynı zamanda “şartlılık” ilkesini de açıklıyordu. Şartlılık: iktisadi kalkınma ve büyüme için DB tarafınan önerilen belirli bir politika dizgesinin hayata geçirilmesi ve söz konusu politikaları uygulaması gereken ülkeye yapılacak finansal yardım arasında bir bağ kurmaktır. Böylece, ilgili kredi politikaları “yapısal uyum/intibak” ismi adı altında uygulamaya konmuştur. Nitekim gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) kendi kalkınma programlarını uygulamalarına fırsat tanımayan

26 Erdinç Kineşçi, “Düşünümsel Sosyoloji Açısından Zygmunt Bauman Sosyolojisi.” *Karamanoğlu Mehmetbey Üniv. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 19, sayı.33 (2017): 61-70.

27 Assar Lindbeck, “Full-Employment and Welfare State,” *The Industrial Institute For Economic And Social Research Working Paper*, sayı. 469 (1996), 42.

ve DB'sınca öngörülen bir politika seti olarak 1980'lere ve 1990 başlarına damgasını vuran yapısal uyum bağlayıcı bir nitelik taşımıştır.²⁸

Washington Mutabakatı ve neoliberal politikaların dünyada uygulanmaya başlaması ile gerek gelişmiş gerekse gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde devletin yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Şöyleki, 1980 öncesi döneme ait ithal ikamesine dayalı, korumacı ve içe dönük sanayileşme politikalarının yerini yerel ekonomilerin dünya ekonomisiyle ilişkilendirilmesini ve bütünleşmesini amaçlayan dışa dönük politikalar DB ve IMF aracılığı ile uygulamaya konmuştur. Dış ticarete liberasyon dönemine girilmiş, miktar kısıtlamaları kaldırılarak ve gümrük vergileri ise çok büyük ölçüde düşürülmüştür. 1989 Ağustos ayında ise sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile doğrudan yabancı sermaye akımları üzerindeki kısıtların kaldırılması amacına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bir diğer önemli değişiklik ise 1980 öncesinde devlet, sanayi sektörünün gelişmesi için önemli bir rol üstlenerek, kamu yatırımları yaparken, aynı zamanda merkezi planlamaya dayalı bölgesel eşitsizlikleri giderici bir kalkınma politikası uygulamıştı.

1980 sonrasında ise, tam aksine, devletin sanayileşme sürecindeki rolü değişerek, sübvansiyonlar ve fiyat kontrollerinin kaldırıldığı, dış ticarete ile iç ve dış finans piyasalarında liberasyon, döviz kuru ve faiz oranları üzerindeki denetimin büyük ölçüde azaltıldığı, kamu yatırımlarının hızla düştüğü, kamu kuruluşlarının yabancılara satıldığı, sanayi üretim ve yatırımlarında devletin yerini yerli ve yabancı özel sermayeye bırakıldığı yeni bir sürece girildi.²⁹

1914 yılında Henry Ford tarafından otomobil üretiminde kullanılan montaj hattı ile seri üretim, 2.Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşmıştır. Böylece, kitlesel üretim ve istihdamın Keynesyen Refah Devleti ile kesiştiği fordist üretim sistemi kitlesel istihdam çalışanlarını aynı zamanda kitlesel tüketici konumuna getirdi. 1970'lerde uygulanmaya başlayan postfordist esnek üretim tarzı ise ileri teknoloji ile yüksek nitelikli emek vasıtasıyla gerek ürün çeşitliliğini gerekse farklılaşmasını sağlayarak tüketici tercihlerini genişletmiş, girişimciliği desteklemiş,

28 Gülin Yavuz, "Washington Uzlaşması Sonrası Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi; Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve," *GÜİİBFD* 9, Sayı.3, (2007): 181-196. Sevim Akdemir, "Yapısal Uyum Programları ve Uygulamaların Değerlendirilmesi," *Ekonomik Yaklaşım* 12, sayı. 40 (2001): 45-72.

29 Fikret Şenses ve Erol Taymaz "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor Ne Olmalı ?" *ERC Working Papers in Economics* 03/01,(2003):2-3.

rekabeti ve esnek çalışmayı getirmiştir. Nitekim esnek üretim esnek çalışma şartlarını getirirken, tam istihdam politikalarını bertaraf etmiştir.³⁰

Sanayi 4.0 ve Yapay Zekâ ile “Çalışma” Kavramının Yeniden Şekillenmesi

Kol gücü yerine makinelerin, beyin gücü yerine bilgisayarların kullanılması, sanal bürolar, sanal işyerleri gibi kavramları beraberinde getirmiş, işgücü piyasalarında ise yapısal bir değişime girmiştir. Hızlı teknolojik gelişmeler, sürekli kapasiteleri gelişen bilgisayarlar, inanılmaz işler başaran robotlar, otonom karar verme mekanizmasına sahip olup olmadıkları henüz insanlığa açıklanmayan yapay zekâlar, uçsuz bucaksız telekomünikasyon hizmetleri, enformasyon teknolojileri, bütün bunlar bir üretim faktörü olan emeğin önemini giderek azaltmakta. Teknolojik gelişiminin endüstri ilişkileri ve sendikalara etkisi, işgücünün yapısına ve üretim şekline olan etkisi nedeniyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, teknolojik gelişmeler, emek yoğun üretim sistemlerinden sermaye yoğun üretim sistemlerine geçişi beraberinde getirdi. Bir taraftan kol gücünün yerini makineler alırken, diğer taraftan çalışan işçinin niteliği değişmektedir.³¹

Foundation of Economic Trend’in başkanı fütürolog Jeremy Rifkin, 2050 yılında üretilecek mal ve hizmetlerin büyük çoğunluğunun içinde insan çalışmayacak sanal işyerlerinde yapılacağını iddia ediyor. Aynı zamanda yetişkin nüfusun %20’sinden azının “çalışmaya” devam edeceğini, geri kalanın ise “sosyal amaçlı faaliyetler” karşılığında bir sosyal gelir hakkına sahip olacağını öngörüyor.³²

Birinci sanayi devrimi İngiltere’de ortaya çıkmış, önce kıta Avrupa’sına, sonra tüm dünyaya yayılmıştır. Genel özelliği, aletli üretimden (atölye tarzı üretim) yerine makinalı üretime (fabrika üretimine) geçilmesidir. 2.sanayi devrimi ise Henry Ford’un otomobil fabrikasında uygulanan montaj hattıdır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde tüm dünyada benimsenmiş ve kitlesel üretime ve Keynesyen Refah Devletine

30 Ahmet Özalp, “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi,” *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı. 23 (2008): 106-119.

31 Fatma Kocabaş, “Endüstri ilişkilerindeki Dönüşüm,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.10 (2004): 33-54.

32 Ahmet İnel, *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 22.

neden olmuştur. 1968 yılında ilk kez geliştirilen programlanabilir makineler 3. sanayi devriminin hazırlayıcısı olmuşlardır. Böylelikle, zamanla programlanabilir makineler yerini endüstriyel robotlara bırakırken, bu üretim tarzına bağımlı olarak, post-fordizm yani esnek üretim sistemleri gelişti. İlk olarak 2006 yılında ABD’de, ancak daha sonra 2011’de Almanya’da Hannover Fuarında dillendirilen Sanayi 4.0 (4.Sanayi Devrimi) artık üretimde yeni bir dönemin sinyalini veriyordu. Böylece, “Ürün özelliklerine adapte olan, kaynak optimizasyonu sağlayan akıllı fabrikalar ve depolama sistemleri ve makinelerin global etkileşimi ile yeni iş modelleri; gerek sonsuz bireysel tüketici isteklerini cevaplamayı, gerekse benzersiz akıllı ürünlerin gelişimini insanlığa müjdeliyorlardı”. İleri mühendislik ve sistemler arasında tam bütünleşmeyi içeren Sanayi 4.0’ün uluslararası alanda ucuz işgücüne dayalı rekabet yerine yüksek katma değerli üretime dayalı rekabete geçilmesi öngörülmektedir. Sanayi 4.0 ile birlikte üretimde maliyet azalışı ucuz iş gücüne dayalı rekabete odaklanmış Uzakdoğu Asya ülkeleri ile gelişmekte olan ülkeler açısından büyük kayba yol açabileceği öngörülmektedir.³³

Birleşik Amerika’da yüzde yedinin üzerinde seyreden işsizlik oranı, pek çok kişiyi “robotlar işlerimizi alıyor” şeklinde açıklama yapmaya yöneltiyor. Bu düşünce alanına göre, yüksek üretkenlik özelliğine sahip, gittikçe güçlenen bilişim teknolojileri, özellikli makineler, ABD işgücü piyasası sorunlarının nedeni ve bu yüksek teknolojik değişim sorunları daha da kötüleştirecek. Bunun anlamı, yüksek teknolojinin işçilerin yerini alarak işsizlik yaratabileceği olgusudur, çünkü yüksek verimlilik düzeyinde makineler ve diğer yollarla çalışma, çalışanların işlerin yerine geçebilecektir. Bazı düşünürler, bu yeni teknolojinin beraberinde yeni işler üreteceği yönünde fikir beyan etmekle birlikte, kaybolan işlerin yerini alacak boyutta yeni iş üretiminin kısa dönemde mümkün olmayacağı söylüyorlar. Meydana getirilen bu “yeni işlerin” bile kısa süre sonra makineler tarafından yapılacak olması, düşündüğümüzden daha yakın bir zamanda “işsizliğin patlaması” ile sonuçlanabilir. Teknoloji ve otomasyon değişim ağına bağlı olarak değişen tüketim talebimiz ne olacak? Ekonomi de her zaman yok olan ve yeni üretilen işler var ancak teknoloji iş imkânını artırır mı azaltır mı? Esas mesele bu.³⁴

33 Sinan Alçın “Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0.” *Journal Of Life Economics* 3, sayı.2 (2016): 20-21.

34 Miller ve Atkinson, “Are Robots Taking...,” 2-3.

Sanayi Devrimi ile birlikte hayatımıza giren makineler, hizmetkâr olarak başladıkları dönemde işleri hızlandırmak, üretimi seri hale getirmek, insan hatasını azaltmak, insan refahını yükseltmek, kâr marjını yükseltmek gibi pek çok fayda sağlıyordu. Ancak, insan yerine geçmemiştir, insan refahı için icat edilmiştir. 70'lere doğru hem teknolojiye hem de akıllı makineler hakkında iyimserlikte önemli bir kırılma meydana geldi. Bu kırılmanın en önemli konusu makine zekâsının insanı aşma olasılığıydı. Bu olasılık, bilhassa yapay zekâların kendi gibi yapay zekâ üretme ve kendini geliştirme potansiyeline sahip olması ile “zekâ patlaması” olarak adlandırıldı. Bu durum yani zekânın zekâ üretme yeteneğinden dolayı bir anda korkunç bir zekâ düzeyiyle karşılaşılabilme ihtimalini beraberinde getiriyordu. Son bilimsel araştırmalar, Yapay Zekânın Şehir Planlaması, İnsansız Ulaşım, İnsansız Tarım alanlarında en verimli çözümleri geliştirebildiğini göstermiştir. Bu çözümlerin günümüz itibarıyla hayatımıza girmemesinin temel nedeni, kullanıldığında yapay zekânın diyalektik olarak toplumsal düzeni değiştirecek yönde etki yapacak olmasıdır. Dünyadaki bütün bilimsel gelişmeler direkt olarak insanlığı yok edemeseler de bu potansiyeli doğurabilecek başka gelişmelere zemin hazırlayabilirler. Yapay öğrenme konusunda dünyaca tanınmış bir uzman olan Ethem Alpaydın'a göre, yanlış ve yetersiz veri ile kullanılan Yapay Zekâ tehlike yaratabilir. Zira hızlı ve düşük maliyetli üretim baskısı nedeniyle yanlış ve yetersiz veri ile Yapay Zekânın kullanılması hastalık teşhisinde yanlışmalara, kaza yapmasına neden olabilir. Bu nedenle veri bulma ve öğrenme süreçlerinde kâr baskısının ortadan kaldırılması gerekir.

Bilim insanlarının düşünmesi gereken bir diğer konu ise toplumsal yaşamın, Yapay Zekâ ile birlikte tekrar nasıl örgütlenebileceği olgusudur?³⁵ Bir diğer konu ise insan faktörüdür. Zira post-fordizmle birlikte niteliksiz işgücüne olan ihtiyacın azalması, gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründe istihdam edilen işçi sayısında belirgin düşüslere neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörü genişlerken, imalat sektörü ise büyümeme eğilimi göstermiştir. Türkiye'de özel sektörün 2004 yılından 2008 yılına kadar aldığı dış borçlarla yatırım yaptığı gözlenmektedir. 1980 sonrası bilhassa 2001 krizinden sonraki dönemde Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çoğunluğu hizmet sektörüne olmuştur. Ancak, hizmet sektörlerinde, örneğin finans yazılım gibi sektörlerdeki istihdam imkânı sürekli işten ziyade kısa dönemli, yarı zamanlı işlere bağlıdır. Böylelikle, girilen bir işte ömür

35 Yavuz Köroğlu, “Yapay Zekânın Teorik ve Pratik Sınırları.” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı.56, (2017): 313. Tefik Uyar, “Ya Yapay Ahlâk?” *İnsanlaşan Makinalar ve Yapay Zekâ*, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, sayı.75 (2017):18.

boyu çalışmak (emekli olana kadar) geride kalmıştır. Büyüme istihdam yaratmamaya başlamış, bu da genç işsizliği artırmıştır. Üstelik dünyada uluslararası finans kuruluşlarının ve ulus devletlerin hükmedemediği bir finansal sermaye dolaşmakta ve aşırı gelir elde etmektedir. Emek faktörü olmaksızın-yâda az sayıda olarak devreye girecek olan karanlık fabrikalar yaygınlaştığında, yeterli ve kaliteli yeni iş imkânları yaratılmazsa işsizlik bir sorun olmayacak mı? Bilhassa, gelişmiş ülkelerde, artan korumacı politikalar hem ticari hem de insani boyutları ile diğer halkları olumsuz etkileyebilir.³⁶

Sanayi sektöründe, makinelerle kol gücünün bilgisayarla fikir gücünün doldurulması noktasında, gelinen bir durum olarak; A.B.D.'de sanayi sektörü, tüm çalışanların yalnızca %16'sını istihdam ettiğini ve bu değer fakir ülkelerin sahip olduğu yüzdeden daha düşük olduğunu bilmek ilginç olacaktır.³⁷ Liderlik ve insan kapasitesi üzerine uzman, 50 yıldır politik konularda köşe yazarlığı yapan Alan Watkins, yapay zekâlar üzerine görüşlerini açıkladı. McKinsey Global Institute tarafından yayınlanan rapora göre, robot teknolojilerinin kullanımı ile 2030'da 400 ila 800 milyon arasında insanı işten ayrılmaya ve iş değiştirmeye zorlayacak. Aynı zamanda Yapay zekâ, dünyadaki bireyler, ekipler ve organizasyonlar arasındaki iletişimin birçok yönünü değiştirmeye devam edecek.”

Watkins, “Yapay Zekâ Ölümsüzlüğü” adlı kitabında “Stephen Hawking’in, yapay zekâlı robotların gelecekte insanlığın yerini alacağı” teorisinin gerçekleşmemesi için alınması gereken temel iki önlem olduğunu söylüyor. Bunlardan ilki, yapay zekâyı kodlayan insanların ahlaki yönünü geliştirmek, ikincisi ise yapay zekâyı, çoğu insanın yapabileceğinden çok daha yüksek bir ahlaki kodla çalışacak şekilde kodlamak. Daha sonra ise, yapay zekâyı kendisini kodlayacak şekilde yetkilendirmek.” Kabuktaki Hayalet (2017) filmi izlediniz mi? Yüksek ahlaki kodla kurgulanmış bir yapay zekânın insanlık yararına nasıl çalıştığını anlatıyor.

Watkins, yapay zekâların bazı meslekleri tarihe gömeceğini de belirtiyor. “Tekrarlayan ve dar uzmanlık alanlarına dayanan birçok iş, yapay zekâ veya robotlarla yenilenecektir. Hollanda’daki sevkîyat limanlarında

36 Nurhan Yentürk, *Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: İstikrar Paketinin İncelenmesi, Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler Kitabı* içinde, der. İstanbul Üniversitesi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2003), 57-73.

37 Hakan Atik, *Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri*, (Uzmanlık Tezi, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara, 2005), 5.

kullanılan sürücüsüz otomobil teknolojileri bu alanlara iyi bir örnek olabilir. Birçok tekrar gerektiren ve yüksek emek ile yapılan işler robotlar tarafından, teknik uzmanlık gerektiren pek çok iş ise yapay zekâlar tarafından yapılacak. Yapay zekâ, doktorlar, avukatlar, muhasebeciler ve diğer danışmanlık hizmetleri gibi işlerin bazı işlevlerini zaten almış durumda. Ancak yapay zekânın tüm meslekleri hükümsüz kılma ihtimali olmadığını unutmayın.³⁸

Emeğin Metalaşmasından, Metalaşan Emeğin Yok Olmasına

“Üretim fazlası krize neden olur, işsizlik hayaletini hatırlatır ve rejimin düşme tehlikesini artırır.”³⁹ Kapitalizm, ekonomik güce ve gücün korunması için daha fazla tüketime vurgu yapan bir sistem olarak tanımlanmıştır. Bu ise zorunlu ihtiyaçlar dışında yeni ihtiyaç alanlarının yaratılmasına, bu ihtiyaçların giderilmesi için tüketime artırılmasına yol açmaktadır. Tüketime yapılan teşvik ise, esasen, insan, doğa, kaynaklar, zaman gibi pek çok varlığı kuşatan bir sömürü politikasının doğmasına hizmet etmiştir.⁴⁰ Zira kapitalizm, sonsuz ihtiyaçlar yaratır ve bunları karşılamak için sürekli üretir. Peki, bu noktada, hem bir üretim faktörü hem de üretim maliyet unsuru olan “emek” yerini yapay zekâyı bırakınca? Burada aklıma kaçılmaz bir soru geliyor. Öteden beri sermaye sınıfı tarafından katlanılmaz maliyet unsuru ve problem olarak görülen emek, yerine maliyeti (riski) düşürüldülmüş yapay zekâlar ve karanlık fabrikalar geçtiğinde bir kenara atılabilir mi? Fakat esas soru, aynı zamanda, bir tüketim birimi olan emek eğer, satın alma gücü olmayan kitlesel yedek işgücü ordusuna dönüşürse, rejim tehlikeye girmez mi? Ya da sürekli tüketimi pompalayan kapitalist düzen, ürettiklerini satamazsa ne olur? Tüketim mi yoksa üretim mi, yoksa her ikisi de mi kısıtlanır? Tüketim olgusunun toplumsal analizi aslında derinlemesine, Marksist kuramla başlar. Bu açıdan, bu noktada yapılan klasik Marxist yorumları anlayabilmek için öncelikle Marksizm’in kapitalist ve kapitalist-öncesi toplumlar arasındaki farkı nasıl yorumladığının bilinmesi gerekir. Karl Marx’a göre, kapitalizm öncesi toplumlar, temel olarak tüketim toplumları değildiler. Zira mallar, hemen tüketmek, kullanmak veya diğer mallarla mübadele etmek amacıyla

38 “Alan Watkins’den Yapay Zekâ ve Robotların Geleceği Öngörülürü,” *Xtrlarge*, Nisan 18, 2018, erişim Haziran 9, 2019, www.xtrlarge.com/2018/04/18/alan-watkins-yapay-zekâ-robot-ongoru.

39 Celal Ali Ahmed, *Batılama Hastalığı: Batıdan Gelen Veba*, Çev. Fatma Nur Altun, (İstanbul: Umut Matbaası, 2009), 57.

40 Tuğba Torun, “İktisat Etik İlişisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım.” *İş Ahlakı Dergisi* 6, sayı.2 (2013): 135.

üretiliyordu. Ancak, kapitalist ilişkilerin egemen olmasıyla birlikte “tüketim” basit bir insan ihtiyacını giderme konumundan farklılaşarak, insan faaliyetlerinin önemli bir parçası haline getirilmiştir. Böylece, ihtiyacın belirlediği üretim biçiminden kârın yönlendirdiği üretime geçiş söz konusu olmuştur.⁴¹

Aslında tüketimin basit bir insan ihtiyacı halinden çıkarılması, temelleri Adam Smith ile atılan hâkim iktisadi anlayışın bir ürünüdür. Şöyle ki, “kaynakların kıt, ihtiyaçların ise sonsuz olduğu” iddiası; sistemin her seferinde daha çok ve daha büyük ölçekte üretmesi zorunluluğuna dayanır. Bu bağlamda, üretilenin satılması için yeni ihtiyaçların yaratılması şarttır.⁴² Marx, kapitalizmin ihtiyacın ötesinde ürettiğini ve insanlarda satın alma arzusu yaratabildiğini söylüyordu. Bu duruma hayali talep diyordu. Kapitalistlerin kâr açlığı ile dünyanın tüketebileceğinden çok daha fazla ürettiğini, işçi maaşlarının, ürettiklerini alamayacak kadar düşeceğini söylemişti. En nihayetinde kapitalistlerin kâr elde edemeyeceğini ve sistemin çökmeye başlayacağını ise bir başka iddiasıydı.⁴³ Kapitalist sistem ile artık insanlar ürettikleri malın sahibi değiller. İşçiler karşılığında ücret almak için malları üretirler. Böylece, işçiler ürettikleri malı satın almak için para öderler ve tüketici konumuna gelirler. Sürekli kâr elde etmek için sürekli tüketimi teşvik etmek gerekir. Bu da reklam, promosyon gibi pazarlama faaliyetlerini ortaya çıkarmıştır. Marx’a göre tüketici konuma gelen işçi, yabancılaşmıştır. İnsanın “kendi kendini gerçekleştirme özü”, kendi emeği, kapitalist sanayide giderek ona karşı bir hal almakta; kendi yeteneklerini güdükleştirmeye, sefaleti, tükenişi ve zihinsel mutsuzluğu pekiştirerek “mecburi bir faaliyet”e, kendi varlığının reddine dönüşmektedir. Bunun sonucunda üretim sürecinde inkâr edilen kimlikler kendilerini daha farklı bir alanda ispatlama arayışı içine sokacaktır. Bu alan tüketim alanıdır.⁴⁴ Weber’de Marx’ın ortaya koyduğu yabancılaşma kavramına “demir kafes” metaforu ile katkıda bulunmuştur. Bu demir kafes, makinalaşma sonucu, üretilen malların birey üzerinde karşı konulmaz iktidarı sonucunda ortaya çıkar. Weber, rasyonel davranan ve homo economicus olarak tanımlanan insan tipini,

41 Mustafa Kemal Şan ve İsmail Hira “Modernlik ve Post modernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kurumları,”*Bilgi*, sayı. 8 (2004): 8.

42 Çağatay Edgücan Şahin, “Tüketim Toplumu ve Mükemmele Evrilen Politika,” *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları Kitabı* içinde, der. Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009), 106.

43 Brian Wheeler, “İngiltere’de Das Kapital Tartışması: Marks ne demişti?” *BBC* May 5, 2017, erişim: October 2, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39847139>.

44 Şan ve Hira, “Modernlik ve Post Moderlik...,” 8-9.

modern Batı toplumlarına özgü insan tipi olarak tanımlamış (ki Weber, Doğu toplumlarını analiz etmiş ve çok çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur) ve homo economicusu gerçek insan tasarımından çok, soyut bir birey tasarımı olması noktasında eleştirmiştir.⁴⁵

Günümüzde, tüketim, bireyin bireysel kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Chaney'e göre, "günümüz tüketim merkezli toplumsal yaşamında, kişinin bireysel kimliğini oluşturmada dayanacağı toplumsal etik, tanım itibariyle post modern olmak durumundadır. Geçmişten farklı olma anlamına gelen sözü edilen etiği belirleyen, tüketim temelinde yükselen bir hayat tarzı (life style)dır. "Life Style", bireylerin cinsiyet, yaş ve eğitim gibi özellikleri gözardı edilerek, onları birbirinden farklı kılan bireyselliği ve seçkinliği temsil eden davranış biçimleri yani "yaşam tarzı" dır. Yaşam tarzı bireyin vücudunun, giysilerinin, konuşmasının, yemek seçiminin, evinin arabasının, bireysel zevki, stil duygusu ve boş zamanlarını kullanma biçimi gibi her türlü tüketim alışkanlığının belirlenmesidir.⁴⁶

Tüketim olgusunun güncel yaşamımızda ne anlama geldiğini açıklamak üzere bir sene önce okuduğum dikkat çekişi bir habere yer vermek isterim. Elle Dergisi'nin düzenlediği Women in Hollywood gecesine katılan Lady Gaga, törene neden takım elbiseyle katıldığını açıklıyordu. Davete gelmeden önce, kıyafet üstüne kıyafet denediğini, birçok ayakkabıyı giyip çıkardığını, en güzel mücevherleri taktığını, ipek kumaşlı elbiselerini denediğini ancak, bir süre sonra, kıyafetlerin midesini bulandırdığını o anda ben ne yapıyorum diye düşündüğünü, insanları etkilemek için kıyafet giymenin yanlış olduğunu düşündüğünü Hollywood da Kadın gecesinde söylüyordu.⁴⁷ Galbraith'e göre, "Birey, sisteme tasarruflarını yatırarak değil, sermaye ile sistemi besleyerek değil, ancak, sistemin ürünlerini tüketerek hizmet eder.". Bauman (1999), tüketim tarzlarıyla kimlik arasındaki bu ilişkinin post modern tüketim kültürü zemininde oluştuğunu ileri sürerek, tüketim kültüründen bütün kimliklerin faydalandığını belirtir. Tüketim toplumundaki bireylerin kimlikleri, tüketim tarzlarına ve işlevlerine göre

45 Derya Güler Aydın, "Kapitalizmde Bireyin Sorgulanması: Yabancılaşma ve Demir Kafes," *Amme İdaresi Dergisi* 43, sayı.2 (2010): 28.

46 Ömür Alyakut, "Postmodern Toplumda Değişen Evler: Yeni Yaşam Tarzı Vadeden Ev Reklamlarının Göstergibilimsel İncelenmesi," *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 1, sayı.44 (2017): 243-262.

47 "Ünlü Şarkısı Gözyaşları İçinde Anlattı: Tecavüze Uğradım," *Cumhuriyet*, Ekim 17, 2018, erişim Şubat 28, 2019, www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_kultur_sanat/1113722/1/Unlu_sarkici_gozyaslari_icinde_anlatti_Tecavuze_ugradim.html

belirlenmektedir. Böylece ortaya çıkan yeni tüketim anlayışı, geleneksel sınıf bağlarını çözerek, sınıfsal eşitsizliğe yeni boyutlar kazandırma yoluyla kimliklerin parçalanmasına zemin hazırlamaktadır. Topluluk içinde birey olarak standart ölçüsünde tüketim gerçekleştiremeyenler ise “yeni yoksullar” grubunu oluşturmaktadır. Bu anlamda tüketim kültürünün etkileşim ortamında bulunan ve yeterince tüketemeyen “defolu tüketici”lerin bireysel kimlikleri, “yeni yoksulluk” kavramıyla tanımlanmaktadır.⁴⁸

1990’lı yıllarda endüstri sonrası toplum teorileri, yeni biçimleriyle hayatımıza girdi. Bu tezler esnek uzmanlaşmadan yola çıkarak, yalın üretim, post-fordizm ve bilgi ekonomisi gibi isimler altında yeniden üretildi.

Geçmişle aralarındaki en büyük süreklilik ise, “günümüz toplumunu ‘enformasyon toplumu’ olarak nitelendiren görüşte” ortaya çıkmaktadır. Bu tezler kendi aralarında birtakım farklılıklar barındırmalarına rağmen, şu gibi ortak temalara sahiptir; (1) Büyük firmalar eliyle yürüyen, kitlesel üretime dayanan ve standart bir çalışma düzenine sahip ‘eski ekonominin’ yerini ağırlıklı olarak hizmet sektöründeki esnek, yaratıcı ve bilgi temelli çalışmanın alması. (2) Geleneksel denetimin yerini, kültürel koordinasyon, içselleştirilmiş bir bağlılık ve işçilerin öz disipliniyle yürütülen bir emek sürecine bırakması. (3) Hiyerarşinin yerini, ağların, sınırları ortadan kalkmış veya bir merkezi olmayan birimlerin alması. Jessop’un ifadesiyle “Post-Fordist emek sürecinin en önemli donanımı, mikro-elektronik temelli enformasyon ve iletişim teknolojileridir. Post-Fordist emek süreci, aynı zamanda, giderek artan oranda kodların işlenmesine ve kodlanmış bilgiye dayanan akıllı yazılımlara güvenir. Böylece, işgücü piyasasında farklılaşma olur; daha iyi eğitilmiş, daha bağımsız, daha güvenilir ve daha ilgi çekici işleri yürütecek “bilgi işçileri” ile süreç yönetilir. Bu bilgi işçisinin popüler imajı, “...genellikle genç, kurumuna ve işine kişisel olarak bağlı, sorumlulukları artırılmış bir işte uzun saatler çalışmaya hazır, kendini geleneksel anlamda çalışandan ayrı bir yere konumlandıran, bireysel bir kariyer görüşüne sahip olan kimsedir.”⁴⁹

1848’de Marx bir deftere şunları yazar: “Eğer işçiler üretim süreçlerinden tamamen dışlanırsa, üretimi, makineler, süreçler

48 Mehmet Karakaş, “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik,” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7, sayı.2 (2005): 1-16.

49 Bahadır Nuro, “*Beyaz Yakalı Emek*in Dönüşümü: Finans Sektöründe Emek Süreçleri,” (Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014), 87.

gerçekleştirir hale gelirse, işçiler sadece bunu izler hale gelirse, bu durumda bilgi toplumsallaşır ve bilginin, daha önce başka hiçbir yerde kullanmadığı bir kavram olan ‘ortak bilgi birikimi’ tarafından ele geçirilir.” Bugün, ortada otomasyon, toplumsal bilgi ve ortak bilgi birikiminde depolanan enformasyon var. İşte tam da bu noktada, ortak bilgi birikiminin nasıl ve ne yönde ve kimler tarafından kullanılacağı sorunu karşımıza çıkar. Kişisel bilgi ve verilerin özel şirketlerin kullanımında olması, facebook skandalı ile ne derece tehlikeli boyutlara ulaşabileceğini gözler önüne serdi.⁵⁰

Programlanabilir robotlar, yapay zekâ, bütün bu teknolojik ilerleme, kol gücüne dayalı çalışmanın ve mesleklerin yok olma tehlikesi içerisinde olduğunu gösterir, ancak, daha da ilerisi bilişsel güce sahip çalışanların, bazı bilim adamlarına göre otonom karar alma mekanizmalarına sahip yapay ajanlar ile mücadele etmesi için genetik kodlarının değiştirilmesi ve insanüstü ırkın var edilmesi kaçınılmaz gibidir.

İnsan Ötesi Toplumda Yeni Sosyal Politikalar

En büyük payı endüstri robotlarının aldığı, robot satış rakamları, 2015’te Siemens verilerine göre 25 milyar ABD dolarını geçti. Japonya, G. Kore, Almanya ve ABD, İmalat sanayiinde en fazla robot kullanan dört ülkedir.⁵¹ 2015 yılında 1.5 milyon olan dünya robot nüfusu, 2019’da 2,5 milyona ulaştı. Dünyada robot kullanım oranlarında başı Asya ülkeleri çekmektedir.⁵² Ünlü fizikçi Stephen Hawking, robotların, otonom sistemler ve otomasyon nedeniyle düşük-orta sınıf işlerde çalışanların boşa çıkacakları ve işsizliğe yol açacakları endişesi taşımaktadır. Hawking’e göre, bu durum dünyada ekonomik eşitsizliği derinleştirecektir. Zira internet ve teknoloji sayesinde çok küçük bir grup, az sayıda kişiyi istihdam ederek inanılmaz kazançlara sahip olacak ve bu da sosyal bunalıma yol açacak. Bilhassa, Dördüncü Sanayi Devriminin yıkıcı yan etkileri, birçok çalışanın yaşam standardını düşürürken, işsizliğe ve çaresizliğe de yol açabilir. Yöneticilerinin yapay zekâ sekreterler kullandığı ünlü işadamı Bill Gates ise, kurumları otomasyondan vazgeçirmek için küresel robot vergisi konulmasını talep

50 “Karl Marx Doğumundan 200 Sonra Neden Hâlâ Güncel?” *BBC Türkçe*, Mayıs 5, 2018, erişim Şubat 3, 2019, www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44012778.

51 Fevzi Yılmaz, “Robotlar Hayatımızda”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri D.*, Sayı.12, (2018): 113.

52 “Robot Nüfusu 2.5 Milyonu Aştı,” *NTV*, Mart 13, 2019, erişim: Mart 23, 2019, https://www.ntv.com.tr/teknoloji/robot-nufusu-2-5-milyonu-asti,B4_gWl_DJkaqHuKG4ipvtw.

etmektedir. Tesla CEO'su Elon Musk, madem işlerimizi robotlar devralacak ve üretimi onlar yapacak, o zaman onların ürettiği ekonomik değeri herkesle paylaşalım demektedir. O, robotlara karşı çözüm olarak “evrensel gelir” kavramını yani bir bakıma çok tartışılan temel gelir kavramını önermektedir.⁵³

Teknolojinin işsizliğe ve göçe neden olacağı varsayımı üzerinden hareketle sosyal politika alanında yeni bir dönemin başlayacağını kestirmek zor olmasa gerek. Almanya ile Türkiye arasında yapılan ikili anlaşma çerçevesinde 1960'lı yıllarda büyük miktarda işçi bu ülkeye gönderildi. 1973 yılında Almanya'daki yabancı işçi sayısı 2.4 milyona ulaşır. Avrupa ülkelerinin yoğun işçi alımı, 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ile durmuş, bazı Türk işçiler geriye dönmüştür. Avrupa'nın yüksek oranlı işçi alımı, İkinci Dünya Harbi sonrası azalan nüfusu ve fordist üretim sistemine bağlı olarak artan nitelsiz işgücü ihtiyacı ile doğru orantılıdır.⁵⁴ Bilakis post fordist üretim sistemi, kol gücüne dayalı emeği, hatasız, hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirmenin yolunu programlanabilir endüstriyel robotlar ve enformasyon teknolojisi ile çözdüğü için, bu durum günümüzde gelişmiş ülkeleri katı göç politikaları uygulamaya itti. Bu noktada, artan terör olayları ve işsizlik nedeniyle ortaya çıkan göç dalgaları ve bu göçün yarattığı sosyal sıkıntıların çözümü ile ülkelerde artan işsizlik ve eşitsizliğin yarattığı kaosu kontrol altında tutulması için suçu önleyici, yapay zekâ donanımları ile oluşturulan yeni politikalar gündemdedir.

Otomasyon, Artan Rekabet, İşgücü Piyasası ve Sosyal Politika

Teknolojik gelişme, zaman içinde yaşam standartlarındaki artışın arkasındaki katalizör olmuştur. Teknolojik ilerlemenin bir yönüde otomasyondur. Otomasyon, diğer teknolojilerden daha fazla, iş gücü üzerinde artan etkilere sahiptir. II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar rutin işlerin büyük çoğunluğu otomatikleştirilmiştir (örneğin, Amazon marketleri). Sezgisel işler, en son yeniliklere kadar insan emeği alanına aitti. Ancak, bu yenilikler işgücü alanında kökten değişiklikler üretebilir, maalesef yeni istihdam fırsatları, bilgisayarlaşan eskileri kadar hızlı şekilde işgücü piyasasında yerini alamamakta. ABD ekonomisindeki tüm malları üretmek için ihtiyaç duyulan çalışma saatlerinin miktarı

53 Yılmaz, “Robotlar Hayatımızda,” 116.

54 Birsen Şahin Küçük, “Türkiye’den Batı Avrupa’ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları,” *Sosyoloji Konferansları*, sayı.52 (2015): 613-614.

yakında keskin bir şekilde azalacak. Bu durumun hem kısa hem de uzun vadeli etkileri vardır. Kısa vadede, doğru becerilere sahip olanlar finansal olarak fayda sağlarken, eksik ve hatalı becerilere sahip olanlar bu cömert hasattan yararlanamayacak. Teknolojik ilerleme ve artan rekabete cevaben, toplumu sürekli olarak teknoloji seviyesi ile eşleştirecek şekilde eğitmek zorunludur.

ABD şu anda, değerli ürünler üretenleri doğru şekilde ödüllendiren kapsamlı bir patent sisteminin bir sonucu olarak teknolojik gelişmede dünya lideridir. Bu yenilikler, daha kapsamlı sağlık hizmetleri, daha konforlu yaşam ve daha düşük vergiler ile yeni işler üretir. Ancak, toplumdaki herkes teknolojideki gelişmelerden faydalansa da, kısa vadede bazı kesimler için negatif dışsallıklar yaratır. Örneğin, montaj hattı sisteme uyarlandığında, ürünü baştan sona yapan esnaf ve sanatkârlar için işsizliğe neden oldu. Teknolojik gelişme ve montaj hattı hernekadar toplum için daha fazla değer yaratsada, bazılarının işlerini sonlandırdı. Bu fenomen yaratıcı yıkım olarak bilinir. Yaratıcı yıkım bir yeniliğin doğal sonucudur. İnnovasyon, işyeri ve iş modellerininin modasını sonlandırır. Ancak uzun vadede, meslekleri yeni teknolojilerle ele geçirilmiş işçiler bile kazançlı işlerde istihdam edilebiliyor. İnsan emeği teknoloji ile değişiyor. Nasıl değiştiğini ve toplumun yeni çevreye en iyi şekilde uyum sağlamak için neler yapabileceğini bilmek önemlidir. Zira iyi yönetilmeyen bir toplumda işsizlik ve çaresizlik nedeniyle sosyal endişe ve kargaşalar tetiklenecektir.⁵⁵

Sosyal politikanın hedefi, suça neden olan sosyal nedenleri, azaltmak, zamanla yok etmektir. Suç siyaseti ise, bilhassa suçlu ile ilgilenir, cezanın suçlunun suçu tekrar işlememesi için geliştirilmesi gereken, suçlunun şeref ve haysiyetini zedelemeyen suçu tekrar işlemesini önleyecek şekilde yapılandırılmasını ister.⁵⁶

Hans Boutellier⁵⁷ makalesinde polis ve adli makamların bir sorunu olan şiddet ve suç konusunun yerel politikaya geçişi tartışmaktadır. Boutellier, yirmi birinci yüzyılın başında güvenliğinin, yerel sosyal politika bağlamında en önemli konulardan biri haline geldiğini ifade etmiştir. Zira hırsızlık ve başkalarına verilen zarar ile tehdit, büyük

55 Loren Nerhus, "Automation and the Labor Force," *Major Themes in Economics*, sayı.16 (2014): 65-66.

56 Sulhi Dönmezler, "Suç Siyaseti," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 52, sayı.1-4, (1984): 1-2.

57 H. Boutellier, "The Convergence of Social Policy and Criminal Justice," *European Journal on Criminal Policy and Research* 9, sayı.4 (2001): 364.

şehirlerde farklı oranlarda yaygın fenomen haline geldi. Hernekadar oranı ve önemi abartılsada, insanların şiddet problemine karşı endişeleri haklı nedenlere dayalıdır. Nitekim bu endişe son yıllarda artmıştır. Kamu düzenini korumak Avrupa’da önceleri her zaman belediye başkanı ve yerli politikacıların sorumluluğundaydı. Bununla birlikte, yerel otoritelerin güvenlik problemleriyle ne ölçüde karşılaştıkları oldukça yeni bir konudur. Zira Birçok kasaba ve şehirde, yerel makamlar hala bu yeni politika alanına alışmaktadır. Sonuçta, polis ve adli makamlar daima öncelikle suçla mücadeleden sorumlu olmuştur. Yerel bir güvenlik politikası oluşturmak çoğu zaman karmaşıktır ve uygulamada genellikle zahmetli bir süreçtir. Gençlerin bakımı, gençlik çalışmaları, sosyal yardım hizmetleri, topluluk çalışmaları, eğitim kurumları ve tabii ki polis ve adli makamlar gibi yerel güvenlik politikalarına birçok parti katılmaktadır. Ancak, tüm bu kuruluşlar kendi hedeflerini gerçekleştirmeye yönelirler, güvenlik problemine dair işbirliğine ve sorumluluk almaya yanaşmazlar.⁵⁸

1994 yılında, Steven Messner ve Richard Rosenfeld, Merton, “kurumsal anomi” teorisi olarak adlandırılan çalışmalarına ilişkin yeni bir açıklama yaptı. ABD’de artan şiddet ve suç oranını, “bireysel rekabet” koşulları altında, toplumda herkesin izleyeceği, maddi başarı hedefine bağlılık gerektiren ‘geniş bir kültürel ahlak’ olarak tanımlanan “Amerikan Rüyası”nın etkili olduğunu vurguladılar. Bu kültürel ahlak, zenginlik kazanmak için güçlü bir baskı yaratıyor, ancak bu servete ulaşmanın araçları hakkında yeterli yasak içermiyor. Messner ve Rosenfeld, paranın Amerikan yaşamındaki etkisini azaltmayı amaçlayan çeşitli politika önerileri sunarlar. İşçiler için aile izni, iş paylaşımı, esnek çalışma programları ve istihdama yönelik çocuk bakımı gibi aile yanlısı politikalar, ailelere daha fazla zaman verecektir. Eğitim bilgileri ve istihdam arasındaki bağlantıyı kesmek (lise diplomasını iş için nitelik olarak vurgulayarak), öğrenmek için eğitim alan öğrenci sayısını artırır. Gerginlik teorisi, suç azaltmada sosyal politikanın neden kullanılması gerektiğine dair en doğrudan açıklamayı sunar. Suç siyaseti, suçun eşitsizlik kadar yoksulluktan kaynaklanmadığı konusunda da ısrar ediyor. Bazı kişilerin katılımını önleyen bir ekonomik sistemde, onları suç faaliyetine zorlayan göreceli (mutlak değil) bir yoksunluktur. Amerika Birleşik Devletleri, bir dizi önlemlerle zengin bir ülkedir ve aynı zamanda en yüksek şiddet içeren suç oranlarından birine sahiptir. Artan refah harcamalarına rağmen, artan suç oranı bazı tartışmaları beraberinde getirdi. 1980’lerde sosyal destek teorisinin ortaya çıkışı,

58 Boutellier, “The Convergence of Social Policy...” 364-365.

gerilme teorisini yeniden alevlendirdi. Psikolojik seviyedeki bireylerin yaşadığı gerginlik, öfke, hayal kırıklığı ve kaygı yaratacaktır ve bu hayal kırıklığının bir ifadesi olarak sapkın davranışlara yol açacaktır. Hannon ve DeFronzo (1998), 406 büyükşehir ülkesinde refah yardımını incelemiş ve refah ödemelerinde daha düşük suç düzeyleriyle ilişkilendirilebilecek artışlar tespit etmiştir. Sosyal yardımlar, dezavantajlı gruplar ve suç oranları arasında bilakis güçlü bir ilişkinin değil zayıf bir ilişkinin olmasını sağlar. Sosyal Destek Teorisi savunucuları arasında bazı fikir ayrılıkları var. Bunlardan en önemlisi hükümetin, üreme, paylaşılan değerler, yardım ve rahatlık sağlayamadığında ailelere ve toplulukların geleceğinin var olup olmadığı konusundadır.

ABD, sadece, dışsal askeri müdahaleler yâda içsel polisiye tedbirlerle değil, aynı zamanda enformasyon teknolojisi kullanarak zihinsel kontrol mekanizmaları ile de tüm dünyada suçu önlemeye uğraşiyor. Steven Spielberg'in 2002 yılında çektiği "Minority Report" (Azınlık Raporu) filmi, suçluların suç işlemeyen önce yakalanabildiği 2050'li yılları anlatır.⁵⁹ 2012 yılında Microsoft şirketiyle işbirliği yapan New York Eyaleti Polisi, şüpheli birinin kişisel özelliği, Bölgesel Uyarı Sistemi'ne girdiğinde, kentın kritik bölgelerine yerleştirilmiş 3 bin kamera görüntüsü devreye giriyor ve polis takibi başlıyor. Tom Cruse'nin başrolünü oynadığı Azınlık Raporu filminde olduğu gibi kent kameraları ile şüphelinin eşleşmesi sağlandıktan sonra polis şüpheliyi yakalamak üzere harekete geçebiliyor.⁶⁰ Cinayetlerin önceden bilindiği Azınlık Raporu filmi, İngiltere ve Çin hükümetlerine de ilham vermiş görünüyor. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nden Prof.Dr.Geoffrey Barnes ile Durham Polis Teşkilatı işbirliği sonucu gerçekleştirilen ve ismine HART (Harm Assesment Risk Tool-Zarar Değerlendirme Risk Aracı) denilen bir yapay zeka üretildi. Bu makine, sicil kaydı ve diğer istihbarat verilerini temel alarak kişilerin şüpheli olup olmadığına karar veriyor, şüpheli gözüken kişileri, derecelendiriyor ve takip edebiliyor.⁶¹ Daha ileri düzeyde suç önleme makinesini ise, Çin'de ki Claud Walk isimli şirket üreteceğini dünyaya duyurdu. Bu yapay zekâ, yüz tanıma tekniği kullanarak, kişinin farklı mekânlarda ve farklı kıyafetlerle bile olsa tanınmasını sağladığı gibi hareketlerini analiz edip, suç işleyip

59 Bont, Jan de, Goldman, Gary (Yapımcı), Frank, Scott, Cohen, Jon (Senarist), Spielberg, Steven (Yönetmen), (2002), *Azınlık Raporu* [Bilim Kurgu], Amerika: DreamWorks.

60 "Azınlık Raporu Gerçek Oldu," *Hürriyet Planet*, Ağustos 09, 2012, erişim Ocak 18, 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/azinlik-raporu-gercek-oldu-21191741>.

61 "Azınlık Raporu Gerçek Oluyor," *NTV*, Mayıs 12, 2017, erişim Şubat 03, 2019, www.ntv.com.tr/galeri/sanat/azinlik-raporu-minority-report-gercek-oluyor.

işlemeyeceğini tahmin edecek, aynı zamanda birden fazla suç aletini (bıçak, ip ve çekiş gibi) aynı anda satın alan alan her hangi bir kimsesinde şüpheli listesine alınıp izleneceğini, şirket yetkilisi Financial Times Dergi'sine verdiği röportaj ile duyurdu.⁶²

Azınlık Raporu (Spielberg, 2002), A.B.D.'de gelişen denetim ve gözetim havasını ilk algılayan filmlerdendir. Filmde, suç henüz ortaya çıkmadan engellenmenin mümkün olup olmayacağı işlenmiş, masumiyet karinesi hiçe sayılarak (yâda şüphelinin suçu işleyip işlemeyeceği noktasında hiçbir deneme yapılmaksızın) henüz suç işlememiş kişinin cezalandırıldığı despotik bir gelecek hayal etmiştir. V for Vendetta filmi de, halkın güvenliğini sağlamak için her şeyi denetim ve gözetim altında tutmayı kendine hak gören bir devletin, diktatörlükten başka bir şey olmadığını vurgulamıştır.⁶³

Toplumunu denetleyerek, gözetleyerek, müdahale ederek, dışarıdan korumaya çalışan, Birleşik Amerika'nın güvenlik mekanizmalarının işlevi, gün geçtikçe kişisel hak ve özgürlükleri engeller ve göçmen politikalarını katılaştırır şekle bürünmüştür. Bütün bu ulusal güvenlik sistemleri ve güvenlik duvarları, 22. Yüzyıl da, küresel sosyal politikaların uygulanabilirliği, yâda endüstri ilişkileri noktasında bir takım şüpheleri ve sosyal demokrasinin geleceğini sorgulamaktadır. Terminal filmindeki gümrük görevlisinin söylediği gibi, "Amerika kapalı"dır; giriş ve çıkışlar seyahat edenler için imkânsızlaşmış, göçmenlik işlemleri uzamış üniversitelere alınan yabancı öğrenci sayılarında bile düşüş yaşanmıştır.⁶⁴

Gündemimize yakın geçmişte Philip K.Dick'in romanından sinemaya aktarılan "Azınlık Raporu" filmi ile giren "Suç Öncesi" birimi ile birlikte, günümüzde, bazı ülkelerde, ileri teknoloji ürünü yapay zekâlar ile güvenliğin sağlanması büyük bir devrim niteliğindedir. Bana göre, 22.yüzyılın gelişen teknolojisi beraberinde devletlerin Adalet Bakanlığı bünyesinde oluşturacağı "Suç Öncesi" birimi, dünyada artan nüfus, eşitsizlik ve kargaşanın önüne geçilmesi için oluşturulacak bir uluslararası sosyal politika aracı olması ihtimali var olabilir. Zira

62 "Azınlık Raporu Filmi Gerçek Oluyor," *Sözcü*, Eylül 24, 2017, erişim Ocak 13, 2019, www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/rahsan-gulsan/azinlik-raporu-filmi-gercek-oluyor-2022747

63 Silver, Joel, Wachowski, L. A. (Yapımcı), Wachowski, L. A. (Senarist) ve McTeigue, James (Yönetmen), (2006), *V For Vendetta* [Bilimkurgu, Aksiyon], Amerika, İngiltere, Almanya: WarnerBros.

64 Macdonald, Laurie vd (Yapımcı), Gervasi, Sacha vd (Senarist), Spielberg, Steven (Yönetmen), (2004), *Terminal*, [Politik Komedi, Drama], Amerika: DreamWorks.

gelecekte, “sosyal politika” kavramı da büyük bir değişime uğrayacaktır. Şiddetli teknolojik gelişmeler, artan rekabet, emeğin beşeri sermayeye dönüşümü, sosyal adaletin ve eşitlik kavramının eşitsizliğe dönüşümü, yapay zekâlar, yenilenebilir enerji. Tüm bu gelişmeler, yapay zekâların insanla kıyaslandığında “düşük maliyetli, yüksek verimli ve uzun kullanımlı” olduğu bir zamanda, kapitalizmin sürdürülebilirliğini tehlikeye atacaktır.

Kontrollü Gözetim ve Suçun Önlenmesi

Biryandan insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için maksimum özgürlüğü talep eder ve bu özgürlüğü başkalarının özgürlüğün sınırlandırılması pahasına talep ederler. Bu nedenle güvenlik meselesine yönelik dikkat edilmesi gereken husus, hükümetin öncelikli olarak sorumlu tutulduğu “güvenli özgürlük” talebi olarak nitelendirilebilir. Nitekim insanlar sokakta, yüzme havuzunda ve futbol stadyumunda kendilerini güvende hissetmeyi severler. Çocuklarını güvenli okullarda göndermek ve evlerinden uzaktayken endişelenmemek isterler. İnsanlar, kişisel olarak tüketen, tüketen bir kültürün tipik risklerini hükümetler tarafından idari olarak ele alınmasını bekliyorlar. Bu da, yaşam güvenliğini sağlayan politikaların geliştirilmesini gerektiriyor.⁶⁵

Aytaç ve İlhan⁶⁶ piyasanın önceliklerinin sosyal entegrasyonunun önüne geçmesinin, esnek çalışma biçimleri ile örgütsüzleşen işgücü piyasasının toplumu bir arada tutan ilişkiler ağını zedelediğini ifade eder. Güven, bağlılık, sadakat, istikrar gibi duygular aşınmaktadır. Çalışanlar ve genel olarak toplum elektronik aygıtlar, internet ve cep telefonu sayesinde sürekli gözetlenmekte, denetlenmektedir.

20.yüzyılın sonlarına doğru, insan bedeni, tarihçilerde dâhil herkesin ilgisini çekmeye başladı. Bilhassa, insan bedeninin ve zihninin kontrol altına alındığı bir hegemonik sistemi ünlü Fransız düşünür Michel Foucault tekrar gündeme taşıdı. Bu sisteme biyopolitika yâda bio-iktidar denmektedir. Hernekadar bu kavramı ilk kez ortaya atan Foucault olmasada, tekrar yorumlayan ve gündeme taşıyan en tanınmış isimdir.

65 Boutellier, “The Convergence of Social Policy..”372.

66 Ö. Aytaç ve S. İlhan, “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlâki Kriz,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, sayı.1 (2008): 182.

Kavramı ilk kez ölmeden 10 yıl önce, 1974’te bir dersinde şöyle açıklamıştır. “...Kapitalist toplum için, herşeyden daha önemli, biyolojik, hücrenel, bedensel olan biyopolitikadır. Beden biyopolitik bir gerçeklik, tıp biyopolitik bir stratejidir.”⁶⁷ Foucault’un ilk kitabı *Hapishanenin Doğuşu*’nda (1992) ; iktidar kavramını sıradışı bir şekilde ele alır. Nitekim gücün nasıl oluştuğunu nasıl korunduğu tarihsel süreç içinde analiz eder. Zira iktidarın kişileri gözetim altına tutmaya yönelik mekanizmaları, disiplinleri, akıl almaz yöntemlerini inceler. Bazı insanlar tarafından insanlara egemen olmak için geliştirilen yöntemlerin nasıl bireysel veya toplu şekilde çekilen veya çektirilen acılara neden olduğunu gözler önüne serer. Foucault kitabın sonunda iktidarı “büyük bir gözaltı” olarak tanımlar. Modern iktidar, bu gözetim mekanizmasını insanı “bireyselleştirerek” yapar. Foucault’ya göre, bireyselleştirmek, gözetim altında tutmak ve cezalandırmak yani egemen olmaktır. Nitekim günümüzde modern iktidar deliyi tımarhaneye, çocuğu okulla, askeri orduyla, hastayı hastaneyle, suçluyu hapishaneyle kuşatarak, bireyselleştirmiş, kaydetmiş, sayısal hale getirmiş ve egemen olmuştur. Böylece, her bir birey, bir yerde kayıtlı hale gelince, denetim altında olacak, gözetim altında tutulacaktır.⁶⁸

Foucault neoliberalizm ile birlikte haklar ve yasaların değil, çıkar ve rekabetin kontrolünde gerçekleşen yeni bir ilkesel kavramın doğuşunu gündeme getirir: Nitekim artık iktidar özgürlüğü tekeline almış, özgürlüğün üretilmesi ve tüketilmesini yönetmeye başlamıştır. Foucault, neo-liberal yönetimsellik anlayışını özgürlüğün idaresi olarak tanımlar. Özgürlük, bireyin özneleşmesinin en önemli aracıdır, zira bireyin kendisini gerçekleştirme ve geliştirmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır. Ancak, bu özgürlük, söylemsel çerçeve içerisinde kendisini ancak piyasa ilişkileri içerisinde var edebilir. Böylece, neo-liberal özgürlük anlayışı, piyasa ilişkilerini bir tür özgürlük sağlayıcısı olarak sunar ve derinleştirir.⁶⁹

Foucault, iktidarın toplumsal alanda bir ağ biçiminde işleyen ilişkiler çerçevesinde çalıştığını öne sürer. Zira bireyler iktidarın alıcıları yâda uygulanma noktaları değil, taşıyıcılarıdır. Bireyin bedeni, bu tür bir taşıyıcılık konumuyla iktidarın gerçekleştirildiği ve ona direnildiği yer haline gelir. Max Weber’in yaklaşımı benimseyen çağdaş kuramcılar ise,

67 Michel Foucault, *Power*, Çev. Robert Hurley, James D. Faubion (New York: The New York Press, 2001), 137.

68 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. M. A. Kılıçbay (Ankara: İmge, 1992), 235.

69 Michel Foucault, *The Birth Of Biopolitics: Lectures At The College De France 1978-1979*, Çev. Graham Burchell (New York: Palgrave Macmillan Press, 2008), 63.

devleti kuramsal olarak iktidarın yoğunlaştığı ve depolandığı alan olarak görürler. Devletin özgünlüğünün ve düzenleyici gücünün nedeni, “meşru şiddeti” elinin altında tutmasıdır.⁷⁰

Weber’e göre, protestan ahlakı kapitalizmin içselleştirilmesi sürecinde çok önemli rol oynar. Weber’e göre Protestan inancı ve kapitalizmin yükselişi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Protestan inancı, sıkı çalışmanın ve değer yaratmanın önemini ve dünyevi zevkten kaçınarak tutumlu olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Protestan ahlâkını, ekonomik hayata kazandırdığı en önemli erdem bir meslek içinde düzenli ve metodik çalışmanın, bir dini görev olduğu bilincini yerleştirmesidir... Bunun yansıması iyi bir ticaret ahlâkı temin etmiştir. Başlangıçta, diğer şartlarla birlikte Protestan ahlâkı, iktisadi gelişmeyi belirlemişken; geliştikten sonra kapitalizm, Protestanlığı kendi yörüngesine çekerek bir açıdan onu belirlemiştir. Dinin belirleyen konumdan, belirlenir konuma düşmesini dramatik bulan Weber; bu durumu, “dünyanın büyüünün bozulması” ya da Nietzsche’den iktibas ettiği “dünyanın tatsızlaşması” olarak nitelendirmiştir.⁷¹ Weber, Nietzsche’den etkilenerek, rasyonel dünyayı “büyüsünü yitirmiş” (disenchantment) bir dünya olarak görür. Nitekim Weber kapitalizmin rasyonel birey fikrine tıpkı, Marx, Polanyi ve Nietzsche gibi karşı çıkar.⁷²

Sanayi sonrası çalışma ilişkilerine baktığımızda protestan ahlakının çoktan çöktüğünü görürüz. Tüm dayanakları çöken protestan ahlakının yerine karakteri aşınmış ve her türlü muamelemeye hazır yeni ve tehlikeli çalışan sınıfı eklenir. Andre Gorz (1999)’un şu sözleri durumu özetler : “Endişelenin, titreyin!” İdeolojik mesaj değişti: “İşin önemi yok, yeterki ay sonunda maaş ödensin”den “maaşın ne kadar olduğunun önemi yok, yeter ki bir işiniz olsuna dönüştü. Başka bir deyişle bir işe sahip olmak ya da sahip olunan işi elde tutak için her türlü tavize, küçük düşürmeye, boyun eğmeye, rekabete ve ihanete hazır olun; zira “işini kaybeden, her şeyini kaybeder”.⁷³

Mottosu, esneklik olan yeni kapitalizm ve onun piyasa ile özgürleşen rasyonel birey (homo economicus) kavramı, kapitalizmin ruhu olan

70 Ersin Embel, “Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri,” (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 19; Tarık Şengül, “İktidar,” *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler Disiplinlerarası İlişkiler* içinde, der. Gökhan Atılgan ve Atilla Aytekin (İstanbul: Yordam kitap, 2012), 46.

71 İshak Torun, “Kapitalizmin zorunlu şartı ‘Protestan ahlâkı,’” *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3, sayı.2 (2002): 89-98.

72 Aydın, Derya Güler, “Kapitalizmde Bireyin Sorgulanması...,” 27.

73 Andre Gorz, *Reclaiming Work*, Çev. Chris Turner (Cambridge: Polity Press, 1999), 56.

protestan ahlakı yerle yeksan olurken, bir çıkmaza sürüklenir. Zira Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm kitabında insan doğasına aykırı dediği piyasa özgürlüğü kavramı Şili'de, Fransa'da dünya gündemine giren son sosyal krizlerle kendini gösterir.

Belli ki, geri dönüşümü nerdeyse imkânsız olan acımasız rekabet ve piyasa ekonomisi mottosu, insanın bedenini ve zihnini ele geçirirken, yeni bir dönüşümü gerçekleştirebilecek midir?

Nietzche, üst insanı ideal fikrine hiç sahip olmadığı için güvenliğin yerine savaşı, zaferi, tehlikeyi ve macerayı tercih eden, yaşamını yükseltecek şeylerin bilgisine sahip olan, bu nedenle büyük bir sağlığa kavuşmuş insanın ötesinde bir varlık olarak tasvir eder. Üst insan geldiğinde ahlaktan bağımsız düşünemeyen insanoğlu onu bir canavar olarak görecektir, der.⁷⁴ Alan Watkins de, ancak, yüksek ahlaki kodla programlanmış yapay zekâların Hawking'in endişelerinin gerçeğe dönüşmesini engelleyebileceğini söyler. Mamafih, sanayi devriminin sefalete mahkûm ettiği ve makine ile özdeşleşen işçi sınıfı, adına "Ludizm" denilen ve Makine Kırıcıları anlamına gelen bu ilk işçi hareketini başlatmıştı.⁷⁵ Pek çok kişi "Makine Kırıcılar" terimini yeni teknolojileri benimsemeye direnen kimse olarak tanımlar. Aslında, "Ludizm" kelimesi teknolojiye aktif olarak karşı çıkan ve kelimenin tam anlamıyla ya da mecazi olarak "makineyi parçalamak" isteyen kişi anlamına gelir. Kökenleri İngiliz Endüstri tarihine dayanan İngiliz Ned Ludd tarafından başlatılan, Ludizm, daha az işçi ile daha fazla tekstil üretimi yapan makilerin devreye sokulduğu, sanayi devriminin başlangıcında, takipçilerini tekstil makilerini parçalamaya çağırması ile başlar. Ludd ve takipçileri bu ilerlemeyi durduramadılar ancak yavaşlatmayı başarırlar.⁷⁶

18. Yüzyılda, işçiler hastalık ve kaza sigortası, emeklilik, yıllık ve haftalık izin, işten atılma tazminatı, iş güvenliği ve iş güvencesi gibi haklara sahip değillerdi. Günde 16 saat, bazen daha fazla çalışıyorlardı. İşverenler, maliyeti düşük olduğu için kadın ve çocuk işçileri çalıştırıyordu. Buhar gücüyle çalışan tekstil makinelerine karşı çıkışın sembolü Makine Kırıcıları, sınıf bilincinin oluşmasında ve örgütlenmeye önemli katkılarda bulundu. İşçiler arasında birlik ve

74 Melodi Çakın, "Nietzche ve Heidegger'de Metafizik Sorunu," (Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniv, Ankara, 2015), 63.

75 H.Yunus Taş, "Toplumsal Sınıfların Gelişim Sürecinde Sendikalar ve Sendikaların Geleceği," *Emek ve Toplum Dergisi* 1 (2012): 64.

76 Miller and Atkinson, "Are Robots Taking..." 2.

dayanışma duygusu gelişmeye başladı ve dayanışma dernekleri ve yardım sandıkları kurmaya başladılar.⁷⁷ Gündelik hayatta yaygınlaşan yapay zekâ kullanımı ve sanayide kullanılan endüstriyel robotlar, bazı mesleklerin yok olması ve yeni mesleklerin genç nüfusa cevap verememesi durumunda artan işsizlik nedeniyle, yeni bir Robot Kırıcıları hareketine dönüşebilir. Üretkenliği ve verimliliği artıran teknolojinin, işçilerin işlerini elinden alacağı yönündeki görüş, yeni bir “Ludizm” akımını teşvik edebilir, günümüz yüksek işsizlik oranları ile teknoloji arasında doğrusal bir ilişki kurulabilir. Verimliliğin artması, işçilerin yapması gereken işleri azaltacağından, teknolojinin çalışanların yerine geçerek işsizliği artıracığı görüşü vardır. Yeni işlerin üretileceğini düşünenlerin çoğu bile, uzun vadede kaybedilenlerin yerini alacak kadar çok iş üretilemeyeceği endişesi taşımaktadır. Bütün bu gelişmeler Batı Toplumunda yeni bir Ludizm hareketinin hoş karşılanmasına yol açıyor. Bir başka bakış açısı ise, robotlar, otomasyon, makineler ve üretkenlik: bunlar insanlığın geleceği için anahtar faktörlerdir ve kesinlikle toplam istihdam için tehdit sayılmazlar.⁷⁸ Larry Elliot, Ocak ayında Seattle’da bulunan Amazon merkezinin bodrum katında bir market açıldığını, yapay zekâlarla çalışan markette, müşterilerin girerken, telefonlarını taratarak, raftan istediklerini seçip tekrar geri çıktıklarını anlatıyor. Herhangi bir kasiyerin ve çıkış noktasının bulunmadığı ve oyalanmadan hızlıca çıkılan marketten alışveriş yaptıktan kısa bir süre sonra, alışveriş faturanız cep telefonunuza geliyor. Elliot, eskisi gibi teknolojik ilerleme ile baş etmenin yolunun, yeni işler üretilmesinden geçtiğini söylüyor. Bunu yaparken işin ne olması gerektiği ve faydaları konusunda derin bir inceleme yapılması ve hem sağ hem de sol için çözüm olarak evrensel temel gelir uygulamasının iyi olacağını belirtiyor.⁷⁹ Bilindiği üzere, gerek iç gerekse dış göç işsizlikle ilgilidir. Yaşadığı ülkede iş bulamayan yâda sahip olduğu işle ilgili sosyo & ekonomik tatminsizlik yaşayan kişilerin başka ülkelere doğru gerçekleştirdikleri göç hareketine işgücü göçü denir. Uluslararası işgücü göçünün %50’den fazlası az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden gerçekleşmektedir. Uluslararası işgücü göçü, iç ve dış ekonomik nedenlerden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerden bazıları; işgücü ücretlerinde ülkeler arası

77 Taş, “Toplumsal Sınıfların Gelişim Sürecinde...,”64.

78 Miller ve Atkinson, “Are Robots Taking...,” 22.

79 Larry Elliott, “Robots Will Take Our Jobs, We’d Better Plan Now, Before It’s Too Late,” *The Guardian*, Şubat 01, 2018, erişim March 02, 2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/01/robots-take-our-jobs-amazon-go-seattle>.

farklılıkların olması, yoksul ve zengin ülkeler arasındaki farkın artması, küreselleşme, demografik farklılıklar olarak gösterilebilir. Uluslararası işgücü göçünün farklı çeşitleri bulunmakla birlikte temel olarak üç çeşit üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; kesin göç, geçici göç ve beyin göçüdür.⁸⁰ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yaptığı çalışmada 232 milyon göçmenin, 150,3 milyonunu göçmen işçilerin oluşturduğu söylenmiştir. Dünyadaki 150,3 milyon göçmen işçinin hemen hemen yarısını (%48,5) Kuzey Amerika, Güney Avrupa, Kuzey Avrupa ve Batı Avrupa'daki göçmen işçiler oluşturmaktadır.⁸¹ Savaş, terör olayları ve politik huzursuzluklar sonucunda yaşadıkları yeri veya işlerini kaybedenlerin hayat standartlarının düşmesi sebebiyle oluşan işgücü göçü nedenidir. Günümüzde uluslararası işgücü göçü, kaynak ülkelerdeki yaşam standartlarının düşüklüğü, kaynak ve hedef ülkeler arasında her geçen gün artan ücret farklılıkları, belirsizlik ve güvensizlik gibi itici etmenlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Bir başka ifade ile uluslararası işgücü göçü hareketlerinin düşük gelire sahip ve yoksul ülkelere yüksek refah düzeyine sahip ve gelişmiş olan ülkelere doğru olduğu söylenebilir.⁸²

Göçmen sorununa en sert tepki gösteren ve engellemek için uğraşan, AB üyesi devletlerdir. Özellikle Almanya, Hollanda ve Danimarka'da 2000'li yılların başından itibaren yabancı karşıtı politikaları ile oylarını artırmaya başlayan sağ partiler hatta sol partiler dahi ülkelere yaşanan göç ve mülteci sorununa karşı tepkilerini -özellikle ekonomik sıkıntı yaşayan orta sınıftan insanlar ile birlikte- yansıtmaktadırlar. Her konuda özgürlük ve demokrasinin varlığından söz eden ve kendi sınırları içerisinde serbest dolaşımı teşvik eden AB devletlerinin, mültecilere karşı "giriş ve yaşama koşullarını zorlaştırıcı ama ülkeden sınır dışı etmeyi kolaylaştırıcı" sert kanunlar içeren önlemler alması kendi içerisinde tezatlık barındırmaktadır.⁸³ Dünyada gelişmiş ülkelerde yükselen göç karşıtı politikaların teknolojinin getirdiği işsizlikle doğrudan bağlantısı vardır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler, işsizlikten kaynaklanan suç ve terörü engellemek ve vatandaşlarının yaşam

80 Onur Çayan, "Uluslararası İşgücü Göçü ve İşsizlik Üzerine Etkisi: 2009-2015 Yılları Arası Türkiye İncelemesi," (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2018), 37-41.

81 "Yeni ILO Verilerine Göre Küresel İşgücünde 150 Milyon Göçmen Yer Alıyor," *ILO*, Ocak 04, 2016, erişim Mart 06, 2019, https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_440647/lang-tr/index.htm.

82 Çayan, "Uluslararası İşgücü Göçü...",49.

83 Taşkın Deniz, "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", *TSA* 18, sayı.1 (2014): 179-180.

standartlarını korumak üzere yeni yapay zekâ sistemleri ile iç güvenliklerini sağlayacak yeni sosyal politikalara yönelmektedirler.

Sonuç

Çalışma hakkı, insan hakları içinde önemli bir yere sahip olan, ekonomik ve sosyal haklar kümesinin en çok tartışılan konusudur. Çalışma hakkı günümüz Anayasalarının önemli bir bölümünü oluşturur. Ancak, bazı ülkelerde çalışma hakkı devlete yükümlülük getiren bir anlayış iken bazı ülkelerde ise devletin yükümlülüğü dışında görülür. Sosyal devletin işlevleri arasında görülen çalışma hakkı, çalışma gücünde ve isteğinde olan herkesin çalışarak kendisine insanlık onuruna yaraşır bir gelir sağlayabilme hakkı olarak açıklanır. Bazı çalışmacı sosyal devlet modellerine sahip ülkelerde örneğin Almanya gibi, eğitim politikaları ve istihdam politikaları bir arada yürütülür. Alman devleti, her bir Alman vatandaşının çalışma hakkının yükümlülüğünü alır ve herkesi eğitim durumuna uygun bir işe yöneltir. Eğer kişi çalışmak istemiyorsa psikolojik bir sorunu olup olmadığına bakılır ve iki yıl boyunca devlet kontrolünde psikişik sağlığı düzeltilmeye çalışılan birey, ya çalışma hayatına kazandırılır yâda işsizlik sigortası alır. Bu noktada, sanayi 4.0 beraberinde düşük orta ve yüksek nitelikte pek çok işin ya endüstriyel robotlar yâda yapay zekâlar tarafından daha iyi bir şekilde yapılabilme olanağı vardır ve bu durum yeni üretilen işlerin artan dünya nüfusunu yeter seviyede istihdam edip edemeyeceği sorunsalını karşımıza çıkarır. İlaveten, sanayi sonrası çalışma ilişkileri, giderek artan düzeyde, sosyal hakların azaldığı, rekabetin arttığı, sürekli değişen ve dinamik bir sisteme dönüşmüştür. Fordizm beraberinde protestan ahlakı, sıkı çalışmanın ve tasarrufun bireyi yüceltmesi üzerinedir. Ancak, günümüz koşullarında çalışma ilişkilerinde güven ve istikrar zedelenirken, uzun bir çalışma hayatı ve disiplin bireye iyi bir mevki getirmemektedir. Sürekli değişmesi kendini yenilemesi ve dinamik olması istenen birey, sıkı gözetim mekanizmaları ile kontrol edilmekte gerçek anlamda özgürleşmemektedir. Emegın yerini beşeri sermaye alırken, kendine yatırım yapan, dinamik bireyler rekabete uyum sağlayabilmektedir. Barro'ya (1991) göre, beşeri sermaye stoku bakımından güçlü olan ülkeler, teknolojiyi daha etkin kullanarak, toplam faktör verimliliğini daha çok artırabilir ve böylece ekonomik büyümeyi hızlandırabilirler Öğrenen ve becerilerini geliştiren, nitelikli beşeri sermayenin ekonomik büyüme için kilit bir rol oynadığını söyleyen Dünya Bankası, dinamik bir işgücü için eğitim ve sağlık politikalarının tekrar gözden geçirilmesini şart koşturmaktadır. Ancak, az

gelişmiş, yüksek teknoloji üretmeyen ve nüfusun büyük bir kısmı işsiz olan ülkelerden artan göç dalgaları, endüstrileşmiş ülkelerin hoşuna gitmemektedir. Birleşik Amerika, neredeyse beyin göçü dışında diğer zorunlu yasal yâda olmayan göçe karşı çıkmakta ve giderek korumacı politikalara geri dönmektedir. İşsizlik ve dışlanma nedeniyle ortaya çıkan terörizm ise yine yüksek teknoloji ürünü yapay zekâlarla suç önleyici birimler tarafından kontrol altında tutulmak istenmektedir.

Kaynakça

- Ahmed Celal Ali. *Batılaşma Hastalığı: Batıdan Gelen Veba*. Çev. Fatma Nur Altun, İstanbul: Umut Matbaası, 2009.
- Akdemir, Sevim. “Yapısal Uyum Programları ve Uygulamaların Değerlendirilmesi.” *Ekonomik Yaklaşım* 12, sayı.40 (2001): 45-72.
- “Alan Watkins’dan Yapay Zekâ Ve Robotların Geleceği Öngörülerini.” *Xtrlarge*, Nisan 18, 2018. Erişim. Haziran 9, 2019. www.xtrlarge.com/2018/04/18/alan-watkins-yapay-zekâ-robot-ongoru.
- Allen, R.C., *Explaining The British Industrial Revolution From The Perspective of Global Wage and Price History*. Dept. of Eco., Nuffield College, England: Oxford Univ.Press, 2006.
- Alçın, Sinan. “Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0.” *Journal of Life Economics* 3, sayı.2 (2016):19-30.
- Alyakut, Ömür. “Postmodern Toplumda Değişen Evler: Yeni Yaşam Tarzı Vadeden Ev Reklamlarının Göstergibilimsel İncelenmesi.” *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 1, sayı.44 (2017): 243-262.
- Atik, Hakan. “Finansal Krizlerin Gölgesinde Yükselen Piyasa Ekonomileri.” Uzmanlık Tezi, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ankara, 2005.
- Aydın, Derya Güler. “Kapitalizmde Bireyin Sorgulanması: Yabancılaşma ve Demir Kafes.” *Amme İdaresi Dergisi* 43, sayı.2 (2010): 17-32.
- Aydın, Mustafa Kemal ve Eyüp Ensar Çakmak. “Sosyal Devletin Temelleri.” *Bilgi*, sayı.34 (2017): 1-19.
- Aydınlı, Halil İbrahim. “Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar.” *Kamu İş* 7, sayı.4 (2004): 1-20.
- Aytaç, Ö. ve İlhan, S. “Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlâki Kriz.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, sayı.1 (2008):182-210.

- “Azınlık Raporu Filmi Gerçek Oluyor,” *Sözcü*, Eylül 24, 2017. Erişim Ocak 13, 2019. www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/rahsan-gulsan/azinlik-raporu-filmi-gercek-oluyor-2022747.
- “Azınlık Raporu Gerçek Oldu.” *Hürriyet Planet*, Ağustos 9, 2012. Erişim Ocak 18, 2019. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/azinlik-raporu-gercek-oldu-21191741>.
- “Azınlık Raporu Gerçek Oluyor” *NTV*, Mayıs 12, 2017. Erişim Şubat 03, 2019. www.ntv.com.tr/galeri/sanat/azinlik-raporu-minority-report-gercek-oluyor.
- Bauman Zygmunt. *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Çev. Ü. Öktem, İstanbul: Gündüz Basım, 1999.
- Boutellier, H. “The Convergence of Social Policy and Criminal Justice.” *European Journal on Criminal Policy and Research* 9, sayı. 4 (2001): 361-380.
- Barro R.J. “Economic Growth in a Cross Section of Countries,” *The Quarterly Journal of Economics* 106, sayı. 2 (1991): 407-443.
- BBC Türkçe. “Karl Marx Doğumundan 200 Sonra Neden Hâlâ Güncel?” *BBC* Mayıs 05, 2018. Erişim Şubat 03, 2019. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44012778.
- Bont, Jan de, Goldman, Gary (Yapımcı), Frank, Scott, Cohen, Jon (Senarist), Spielberg, Steven (Yönetmen). (2002). *Azınlık Raporu [Bilim Kurgu]*. Amerika: DreamWorks.
- Brown Wendy. *Halkın Çözülüşü Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. Çev. B. E. Aksoy, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2018.
- Bulut, Nihat. “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?” *AÜHFD* 52, sayı.2 (2003): 173-197.
- Clifton Jim. *The Coming Job War*. New York: Gallup Press, 2011.
- Çakın, Melodi. “Nietzsche ve Heidegger’de Metafizik Sorunu.” Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2015.
- Çayan, Onur “Uluslararası İşgücü Göçü ve İşsizlik Üzerine Etkisi: 2009-2015 Yılları Arası Türkiye İncelemesi,” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2018.

- Deniz, Taşkın. “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye”, *TSA* 18, sayı.1 (2014) : 175-204.
- Donnelly, Jack. “Human Dignity and Human Rights.” *The American Political Science Review* 76, sayı. 2 (Jun. 1982): 303-316.
- Dönmezler, Sulhi. “Suç Siyaseti.” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 52, sayı. 1-4 (1984): 1-33.
- Drucker, Peter F. *Kapitalist Ötesi Toplum*, Çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1994.
- Elliott, Larry “Robots will take our jobs. We’d better plan now, before it’s too late,” *The Guardian*, Şubat 01, 2018. Erşim Mart 02, 2019. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/01/robots-take-our-jobs-amazon-go-seattle>.
- Erdut, Zeki. “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika.” *Çalışma ve Toplum* 2 (2004): 11-37.
- Embel, Ersin. “Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri.” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay, Ankara: İmge, 1992.
- Foucault, Michel. *Power*. Çev. Robert Hurley ve James D. Faubion. New York: The New York Press, 2001.
- Foucault, Michel. *The Birth Of Biopolitics: Lectures At The College De France 1978-1979*. Çev. Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan Press, 2008.
- Gorz, Andre. *Reclaiming Work*. Çev. Chris Turner. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Gökbayrak, Şenay. “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü.” *Çalışma ve Toplum*, sayı.2 (2010): 141-162.
- Gündoğan, Naci. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele.” *ASOMEDYA* 1 (2008): 42-56.

Häusermann, Silja. "Post-Industrial Social Policy Reforms in Continental Europe: What Role For Social Partners?" *18th Conference Of Europeanists* sunulan bildiri. Barcelona, Spain, June 20-22, 2011. Erişim Ekim 10, 2019.
http://www.mwpweb.eu/1/22/resources/publication_955_1.pdf.

İşığışık, Özlem. "Küreselleşme Sürecinde İnsana Yakışır İş." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı.56 (2010): 308-331.

İnsel, Ahmet *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Karakaş, Mehmet. "Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7, sayı.2 (2005): 1-16.

Kineşçi, Erdinç "Düşünümsel Sosyoloji Açısından Zygmunt Bauman Sosyolojisi," *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 19, sayı.33 (2017): 61-70.

Keskin, Abdullah. "Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 25, sayı. 3-4 (2011): 125-153.

Kocabaş, Fatma. "Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı.10 (2004): 33-54.

Koroğlu, Yavuz. "Yapay Zekânın Teorik ve Pratik Sınırları." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı.56 (2017): 307-331.

Kütük, Birsen Şahin. "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları." *Sosyoloji Konferansları*, sayı. 52 (2015): 609-654.

Lee, Jong-Wha and Hanol Lee. "Human Capital and Income Inequality." *Journal of The Asia Pacific Economy* 3, sayı.4 (2018): 554-583.

Lindbeck, Assar. "Full-Employment and Welfare State." *The Industrial Institute For Economic And Social Research Working Paper*, sayı. 469 (1996).

Macdonald, Laurie vd (Yapımcı), Gervasi, Sacha vd (Senarist), Spielberg, Steven (Yönetmen), (2004), *Terminal*, [Politik Komedi, Drama]. Amerika: DreamWorks.

- Miller Ben and Robert D. Atkinson. “Are Robots Taking Our Jobs, or Making Them?” *ITIF*, Eylül 09, 2013. Erişim Eylül 10, 2019. <https://itif.org/publications/2013/09/09/are-robots-taking-our-jobs-or-making-them>.
- Mundy, Karen and Francine Menashy. “Investing in Private Education for Poverty Alleviation: The Case of the World Bank’s International Finance Corporation.” *International Journal of Educational Development*, sayı.35 (2014): 16-24.
- Murat, Güven. “Dünya’da ve Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikalarının İşgücü Piyasalarına Yansımalarına Bakış.” *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 20, sayı.3 (2018): 153-183.
- Nerhus, Loren (2014). “Automation and the Labor Force.” *Major Themes in Economics*, sayı.16 (2014): 64-79.
- Nurul, Bahadır. “Beyaz Yakalı Emeğin Dönüşümü: Finans Sektöründe Emek Süreçleri.” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2014.
- Özalp, Ahmet. “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti ile Yeni Sağ İlişkisi.” *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı. 23 (2008): 106-119.
- Özsuca, Şerife. “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi.” *AÜSBFD* 58, sayı.2 (2003): 133-152.
- “Robot Nüfusu 2.5 Milyonu Aştı” NTV, Mart 13, 2019. Erişim Mart 23, 2019. https://www.ntv.com.tr/teknoloji/robot-nufusu-2-5-milyonu-asti,B4_gWI_DJkaqHuKG4ipvtw.
- Seçer, Barış. “Amerika Birleşik Devletleri’nde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları.” *Kamu-İş* 9, sayı.2 (2007): 137-164.
- Shilling, Melissa A. *Strategic management of Technological Innovation*. New York: McGraw-Hill, 2016.
- Silver, Joel, Wachowski, L. A. (Yapımcı), Wachowski, L. A. (Senarist) ve McTeigue, James (Yönetmen), (2006), *V For Vendetta* [Bilimkurgu, Aksiyon], Amerika, İngiltere, Almanya: WarnerBros.

Sunal, Onur. "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme." *AÜSBFD* 66, sayı.3 (2011): 283-305.

Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor Ne Olmalı ?" *ERC Working Papers in Economics* 03/01 (2003): 1-24.

Şan, Mustafa Kemal ve İsmail Hira. "Modernlik ve Post Modernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kurumları." *Bilgi*, sayı.8 (2004): 1-19.

Şahin, Çağatay Edgücan. "Tüketim Toplumu ve Mükemmele Evrilen Politika." *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları Kitabı* içinde, derleyen Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş, 103-142. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009.

Şanlı, Yeliz. "Küreselleşme Sürecinde İnsan Hakları: Sığınma Hakkı." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.

Şengül, Tarık. "İktidar." *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler Disiplinlerarası İlişkiler* içinde, derleyen Gökhan Atılğan ve Atilla Aytakin, 41-53. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

Taş, H.Yunus. "Toplumsal Sınıfların Gelişim Sürecinde Sendikalar ve Sendikaların Geleceği." *Emek ve Toplum Dergisi* (2012/1): 60-80.

Torun, İshak. "Kapitalizmin zorunlu şartı 'Protestan ahlâkı' *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3, sayı.2 (2002): 89-98.

Torun, Tuğba. "İktisat Etik İlişkisine Sosyal Darwinist Bir Yaklaşım." *İş Ahlakı Dergisi* 6, sayı.2 (2013): 135-163.

Uyar, Tefvik. "Ya Yapay Ahlâk?" İnsanlaşan Makinalar ve Yapay Zekâ." *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını*, sayı. 75 (2017): 18-20

"Ünlü Şarkısı Gözyaşları İçinde Anlattı: Tecavüze Ugradım," *Cumhuriyet*, Ekim 17, 2018. Erişim Şubat 28, 2019. www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_kultur_sanat/1113722/1/Unlu_sar_kici_gozyaslari_icinde_anlattı__Tecavuze_ugradim.html.

Wheeler, Brian. "İngiltere'de Das Kapital tartışması: Marks ne demişti?" *BBC*, Mayıs 05, 2017. Erişim Ekim 02, 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39847139>.

Yavuz, Gülin. “Washington Uzlaşması Sonrası Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi; Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve.” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9, sayı.3 (2007): 181-196.

“Yeni ILO Verilerine Göre Küresel İşgücünde 150 Milyon Göçmen Yer Alıyor.” *ILO Ocak* 04, 2016. Erişim Mart 06, 2019.
https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_440647/lang—tr/index.html.

Yentürk, Nurhan. “Finansal Sermaye Girişi Gölgesinde İstikrar Uygulaması: İstikrar Paketinin İncelenmesi.” *Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler Kitabı* içinde, derleyen İstanbul Üniversitesi, 57-73. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2003.

Yılmaz, Fevzi. “Robotlar Hayatımızda.” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı.12 (2018): 109-120.

“201 Milyon İşsiz.” *Hürriyet*, Ekim 10, 2017. Erişim Eylül 19, 2019.
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/201-milyon-issiz-40605381>.